

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади управління фінансовими ризиками

1.1 Сутність, види та роль фінансових ризиків в діяльності банку

Існує велика різноманітність думок з приводу сутності, видів та ролі фінансових ризиків в діяльності підприємства. Дослідженням цих понять займається велика кількість вчених, і кожний з них має свою точку зору в цьому питанні. При детальному розгляді поглядів вчених можна знайти, як повністю протилежні точки зору, так і дуже споріднені. Чітке розуміння того, що несе в собі поняття «ризик» та «фінансовий ризик», розуміння класифікації фінансових ризиків та ролі фінансових ризиків в діяльності підприємства є важливим аспектом в управлінні підприємством взагалі та фінансовими ризиками зокрема. Це, так би мови, є базою для вивчення та розуміння системи управління фінансовими ризиками підприємства. Отже, слід детально розібратися в цьому питанні.

В загальному розумінні ризик - це імовірність виникнення втрат, збитків, недонадходжень планованих доходів, прибутку. Втрати, що мають місце в підприємницькій діяльності, можна розділити на нематеріальні, трудові, фінансові. Ризики, що супроводжують фінансову діяльність фірми (конкретно в нашому випадку - банку), виділяються в особливу групу ризиків, що зветься фінансові ризики. Фінансові ризики грають найбільш вагому роль у загальному портфелі підприємницьких ризиків фірми (банку).

Наразі у своїх наукових працях відомі вітчизняні та зарубіжні наукові діячі досить по-різному трактують поняття «ризик»: одні з них розглядають як ймовірність настання несприятливої події для економічного суб'єкта, що призводить до негативних наслідків (А.П. Альгін, М. Клапківа, Г.Г.Кірейцева, Е.С. Стоянова та Л.В. Степанова); інші вважають, що ризик може призводити до позитивних наслідків та успіху (О. Єгорова, Дж. Шортрид, Л. Крег та С. Мак-Колл).

У сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі не існує загальноприйнятого підходу до визначення категорії ризику. У більшості вищезгаданих визначеннях ризик розуміють, як дію, подію, чи діяльність, яка призводить до втрати, відхилення від мети чи гарантує збереження досягнутого з наявності альтернатив вибору, але не передбачає можливість успіху, одержання позитивних наслідків.

Інша ж група науковців дотримуються протилежної думки: сутність ризику розглядається в можливості відхилення отриманого результату від запланованого, а власник нововведення може отримати і більше ніж очікується. З такого підходу випливає, що ризик становить не зрозумілі, невизначені обставини, за яких можливий як позитивний, так і негативний результат. Зокрема, О.Єгорова наводить таке власне бачення: «Ризик – ситуація пов'язана з наявністю вибору з передбачуваних альтернатив шляхом оцінки ймовірності настання події, яка містить ризик, що призводить як до позитивних так і негативних наслідків» [65, с. 49].

Для того, щоб почати досліджувати питання фінансового ризику в банку, перш за все треба розібратися з самим визначенням поняття фінансового ризику взагалі. Треба зрозуміти, що несуть в собі ці поняття, що показують, з чого складаються, що в себе включають, а також, які дії та наслідки мають на увазі. Отже, розглянемо погляди різних науковців на визначення поняття «фінансовий ризик».

Наприклад, М. В. Гридчина під фінансовими ризиками розуміє такі ризики підприємницької діяльності, які характеризуються ймовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів) [78, с. 41].

Натомість В. М. Шелудько стверджує, що фінансовий ризик – це ризик не отримати задовільний фінансовий результат від здійснення господарської діяльності підприємства [114, с. 77].

У навчальному посібнику «Основи фінансового менеджменту» за редакцією Є.Г. Брігхема, фінансовий ризик визначається як ризик, що

пов'язаний із застосуванням фінансового леввериджу в господарській діяльності підприємства [38, с. 189].

Черг Ф. Лі, Джозеф І. Фіннерті визначають фінансовий ризик як неспроможність підприємства обслуговувати власні зобов'язання перед третіми особами та ймовірність оголошення його банкрутом [54, с. 89].

У навчальному посібнику «Фінансовий менеджмент» за редакцією А. М. Поддєрьогіна фінансовий ризик розглядається як складова сукупного ризику суб'єкта господарювання, що визначає ймовірність отримання негативних фінансових результатів (передусім, збитків) у результаті здійснення сукупності господарських операцій щодо покриття потреби підприємства у капіталі для фінансування операційної та інвестиційної діяльності [37, с. 426].

І. П. Булеев, Н. Д. Прокопенко, Н. Є. Брюховецька, Г. О. Маланчина під фінансовими ризиками розуміють такі ризики, що виникають у сфері відносин підприємств із банками та іншими інститутами [45, с.145].

Є. І. Бородина розглядає фінансовий ризик, як ризик, який виникає при фінансових угодах (при вкладенні грошей у банки, купівлі-продажу акцій, грі на біржі тощо). Вони зазначають, що фінансові ризики пов'язані в неотриманням доходів або зі втратою грошей та за своєю сутністю є спекулятивними [63, с. 32].

В своїй статті Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова говорять про те, що фінансові ризики виникають у випадках, коли підприємства вступають у відносини з різними фінансовими інститутами (банками, інвестиційними, страховими, факторинговими, лізинговими компаніями, біржами та ін.) [63, с. 34].

На думку Н. М. Внукової, В. І. Успенко і Л. В. Временко, фінансовий ризик – це ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, які за несприятливих умов можуть призвести до збитків у фінансово-господарській діяльності [82, с. 70].

Т. А. Говорушко стверджує, що фінансовий ризик – це ймовірність виникнення непередбачених фінансових втрат (зниження очікуваного

прибутку, доходу, втрата частини чи всього капіталу) у ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [82, с. 71].

В. В. Масалітіна розглядає фінансовий ризик як невизначеність, що пов'язана із залученням та використанням власних і запозичених джерел фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства [82, с. 73].

В. Г. Бабенко акцентує, що фінансовий ризик - це економічна категорія, що об'єктивно відображає існуючі невизначеність і конфліктність, які виникають у відносинах щодо створення, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства між суб'єктами економічної діяльності [34, с. 29].

У роботі «Управління фінансовою стабілізацією підприємства» І. А. Бланк зазначає, що фінансовий ризик підприємства являє собою результат вибору його власниками чи менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного результату фінансової діяльності за ймовірності понесення фінансових втрат за умов невизначеності умов його реалізації. При цьому вчений стверджує, що основними характерними рисами цього поняття є наступне [36, с.249]:

- Економічна природа. Фінансовий ризик проявляється у сфері економічної діяльності підприємства. Прямо пов'язаний із формуванням його доходів та характеризується можливими економічними його втратами у процесі здійснення фінансової діяльності.

- Об'єктивність проявлення. Фінансовий ризик є об'єктивним явищем у функціонуванні будь-якого підприємства; він супроводжує майже всі види фінансових операцій та всі напрями його фінансової діяльності.

- Дія в умовах вибору. Фінансовий ризик – це не відображення ризикової ситуації, а конкретна дія суб'єкта, який приймає рішення, спрямована на практичний вихід із цієї ситуації в умовах неминучого вибору.

- Альтернативність вибору. За будь-яких видів ситуації ризику чи невизначеності існує принаймні дві альтернативи цього вибору – прийняти на себе фінансовий ризик або відмовитися від нього.

- Цілеспрямована дія. Фінансовий ризик завжди розглядається щодо конкретної мети, на досягнення якої він спрямований.

- Імовірність досягнення мети. Наявність імовірності відхилення від мети є атрибутом будь-якого фінансового ризику, що відображає його зміст.

- Невизначеність наслідків. Ця характеристика фінансового ризику визначається неможливістю детермінувати кількісний фінансовий результат у процесі прийняття фінансових рішень.

- Очікувана несприятливість наслідків. Наслідки фінансового ризику можуть характеризуватися як позитивними, так і негативними результатами фінансової діяльності.

- Динамічність рівня. Рівень фінансового ризику, притаманний тій чи іншій фінансовій операції чи певному виду фінансової діяльності підприємства, не є незмінним.

- Суб'єктивність оцінки. Ця суб'єктивність визначається різним рівнем повноти і достовірності інформативної бази, кваліфікацією фінансових менеджерів, їхнім досвідом у галузі ризик-менеджменту та іншими факторами.

Зрозуміла річ, що всі ці варіанти визначення поняття «фінансовий ризик» мають певні переваги й недоліки.

Основними перевагами підходів до визначення поняття «фінансовий ризик» є врахування:

- ознак фінансових ризиків підприємства;
- місця фінансових ризиків у господарській діяльності підприємства;
- сфери виникнення фінансових ризиків підприємства;
- зовнішніх фінансових відносин підприємства тощо.

Основними недоліками підходів до визначення поняття «фінансовий ризик» є неврахування:

- наслідків дії фінансових ризиків на господарську діяльність підприємства;
- впливу політичних, соціологічних, технічних, технологічних факторів на господарську діяльність підприємства;

- внутрішніх фінансових відносин підприємства тощо.

В даній дипломній роботі, я спробую дати визначення поняття «фінансовий ризик» у своєму баченні. При цьому я спробую поєднати, наскільки це можливо, усі точки зору з приводу визначення поняття «фінансовий ризик», спробую щонайбільше залучити переваги усіх попередніх визначень, спробую врахувати та виправити всі вказані вище недоліки попередніх визначень. Визначення поняття «фінансовий ризик» в моєму баченні враховує умови, фактори, місце виникнення, а також наслідки дії фінансових ризиків на господарську діяльність підприємства в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища.

Отже, на мою думку, фінансовий ризик – це імовірність повної чи часткової втрати запланованих фінансових результатів через настання несприятливих подій для суб'єкта економічної діяльності в умовах невизначеності під час здійснення внутрішньої і зовнішньої господарської діяльності.

Щодо визначення саме фінансового ризику в банку, то тут нам слід звернутися до робіт таких вчених як В.І. Грушко, О.В. Васюренка, А.Я. Кузнєцової, А.М. Мороза, А.А. Пересади, Л.О. Примостки, Б.І. Пшика, С.К. Реверчука, М.І. Савлука та багатьох інших.

На думку вищевказаних вчених, ризик – це ситуативна характеристика діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, зокрема банку, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі (або сприятливі) наслідки у випадку неуспіху (або успіху). Насамперед, розгляд суті ризику потребує встановлення співвідношень між такими поняттями, як ризик, невизначеність, упевненість, вірогідність, міра ризику, масштабність можливого результату, схильність до ризику, прибутковість, збиток [82, с. 69].

Л.Г. Кльоба в своїй статті «Ризик-менеджмент комерційного банку» висловлює думку, що ризик – це насамперед можливе коливання результатів навколо очікуваного значення. Л.Г. Кльоба вважає, що ризик присутній практично в будь-якій діяльності комерційного банку. Якщо є ризик, то не

можна точно передбачити результати, а це зумовлює ситуацію невпевненості (невизначеності) стосовно того, які саме результати будуть отримані [65, с. 41].

Дуже відповідально та уважно слід поставитися до визначення видів фінансових ризиків. Це питання досліджувала велика кількість вчених. І багато з них мають різні погляди щодо класифікації фінансових ризиків.

Отже, для більш глибокого вивчення поняття «фінансовий ризик» далі в дипломній роботі я розгляну різні погляди на класифікацію фінансових ризиків. По ходу розгляду наведених класифікацій, я буду зразу пристосовувати їх до класифікації саме фінансових ризиків, які притаманні банкам.

Думки вчених розподіляються, так би мовити, на два табори. Одні вчені вважають, що підприємницька діяльність схильна до трьох видів ризиків, які пов'язані з втратами або недоотриманням грошових коштів, це – операційні, фінансові та інвестиційні ризики (в себе ці види включають інші підвиди ризиків, пов'язаних з втратою фінансів). Натомість, вчені, що відносяться до другого табору вважають, що всі ризики, пов'язані з втратою грошових коштів, або з недоотриманням прибутку відносяться до фінансових ризиків, які включають в себе і операційні, і інвестиційні, та інші види ризиків, пов'язаних з фінансами.

В даній дипломній роботі, я буду дотримуватися тієї точки зору, згідно з якою всі ризики, пов'язані з втратами або недоотриманням грошових коштів, відносяться до фінансових ризиків. Отже, звернемося до робіт вчених, в яких вони загострювали свою увагу на класифікації фінансових ризиків.

Зроблю відразу примітку, що деякі варіанти класифікації фінансових ризиків є дуже схожими, але все ж таки мають певні відмінності, які й стають цікавим саме для цієї дипломної роботи. А в деяких класифікаціях присутні однакові назви видів фінансових ризиків, але ж при детальному розгляді ці види мають різне тлумачення, зміст та визначення.

Вітлінський В. В. та Верченко П. І. мають схожі думки з Поддєрьогінім А.М. Під фінансовим вони розуміють ризик, що виникає під час здійснення

фінансового підприємництва чи фінансових угод. Вони класифікують фінансові ризики за такими видами [47, с. 231]:

- 1) валютний ризик:
 - економічний ризик;
 - ризик перекладання;
 - ризик угод;
- 2) кредитний ризик;
- 3) інвестиційний ризик:
 - капітальний ризик;
 - селективний ризик;
 - процентний ризик;
 - країнний ризик;
 - операційний ризик;
 - тимчасовий ризик;
 - ризик законодавчих змін;
 - ризик ліквідності;
 - інфляційний ризик.

Іншу класифікацію пропонує Л. О. Коваленко, де він акцентує увагу на таких видах фінансових ризиків банку [63, с. 35]:

- 1) ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей:
 - а) інфляційні;
 - б) дефляційні;
 - в) валютні ризики;
 - г) ризик ліквідності;
- 2) інвестиційні ризики:
 - а) ризик втрачених вигод;
 - б) ризик зниження прибутковості:
 - відсоткові ризики;
 - кредитні ризики;
 - в) ризик прямих фінансових втрат:

- біржові ризики;
- селективний ризик;
- ризик банкрутства;

3) ризики, пов'язані з вкладенням капіталу.

У своїй роботі І. А. Бланк виділяє такі види фінансових ризиків підприємства [37, с. 344]:

- 1) ризик порушення рівноваги фінансового розвитку банку;
- 2) ризик неплатоспроможності банку;
- 3) інвестиційний ризик;
- 4) інфляційний ризик;
- 5) відсотковий ризик;
- 6) валютний ризик;
- 7) депозитний ризик;
- 8) кредитний ризик;
- 9) податковий ризик;
- 10) інноваційний фінансовий ризик;
- 11) криміногенний ризик;
- 12) інші ризики («форс-мажор», емісійний ризик і т. д.).

Отже, вище ми розглянули поділ фінансових ризиків за видами. Але деякі науковці пропонують поєднати різні види фінансових ризиків у певні групи. Наприклад, у такі групи як: групи за масштабами впливу, за комплексністю дослідження, за джерелом виникнення, за фінансовими наслідками, за характером прояву у часі, за можливістю передбачення, за можливістю страхування тощо. Тепер розглянемо ці групи та їх складові більш детально.

За масштабами впливу фінансові ризики поділяються на наступні групи:

- індивідуальний фінансовий ризик, властивий окремим фінансовим інструментам;

- портфельний фінансовий ризик. Він характеризує сукупний ризик, що властивий комплексу однофункціональних фінансових інструментів об'єднаних в портфель (наприклад, інвестиційний портфель банку).

За комплексністю дослідження виділяють наступні групи ризиків:

- простий фінансовий ризик. Він характеризує вид фінансового ризику, який не розкладається на окремі його підвиди. Прикладом простого фінансового ризику є інфляційний ризик.

- складний фінансовий ризик. Він характеризує вид фінансового ризику, що складається з комплексу його підвидів, що розглядаються. Прикладом складного фінансового ризику є ризик інвестиційний (наприклад, ризик інвестиційного проекту).

За джерелом виникнення виділяють наступні групи фінансових ризиків:

- зовнішній, систематичний або ринковий ризик. Цей ризик характерний для всіх учасників фінансової діяльності і всіх видів фінансових операцій. Він виникає при зміні окремих стадій економічного циклу, зміні кон'юнктури фінансового ринку та в інших аналогічних випадках, на які банк в процесі своєї діяльності вплинути не може. До даної групи ризиків можуть бути віднесені інфляційний ризик, процентний ризик, валютний ризик, податковий ризик і частково інвестиційний ризик (при зміні макроекономічних умов інвестування);

- внутрішній, несистематичний або специфічний ризик. Він може бути пов'язаний з не кваліфікаційним фінансовим менеджментом, неефективною структурою активів і капіталу, недооцінки господарських партнерів, великою схильністю до ризикових фінансових операцій з високою нормою прибутку.

За фінансовими наслідками ризику поділяються на такі групи:

- ризик, що спричиняє лише економічні втрати. При цьому виді ризику фінансові наслідки можуть бути лише негативними (втрата доходу чи капіталу);

- ризик втраченої вигоди. Він характеризує ситуацію коли банк в силу об'єктивних і суб'єктивних причин, що склалися не може здійснити заплановану фінансову операцію;

- ризик, що спричиняє як економічні втрати, так і додаткові доходи. Він пов'язаний зі здійсненням спекулятивних фінансових операцій.

За характером прояву у часі виділяють дві групи фінансових ризиків:

- постійний фінансовий ризик. Він характерний для всього періоду здійснення фінансових операцій і пов'язаний з дією постійних факторів. Прикладом такого фінансового ризику є процентний ризик, валютний ризик.

- тимчасовий фінансовий ризик. Він характеризує ризик, що носить перманентний характер і який виникає лише на окремих етапах здійснення фінансової операції. Прикладом такого виду фінансового ризику є ризик неплатоспроможності ефективно функціонуючого банку.

За можливістю передбачення фінансові ризики поділяються на наступні дві групи:

- прогнозований фінансовий ризик. Він характеризує ті види ризиків, які пов'язані з циклічним розвитком економіки, зміною стадій кон'юнктури фінансового ринку.

- непрогнозований фінансовий ризик. Він характеризує види фінансових ризиків, які не можна передбачити. Прикладом таких ризиків є ризик форс-мажорної групи, податковий ризик.

За можливістю страхування фінансові ризики поділяють на такі дві групи:

- фінансові ризики, які можна застрахувати.

- фінансові ризики, які не страхуються. До них відносять ті їх види, на які відсутні пропозиції відповідних страхових продуктів на страховому ринку.

Виходячи з проаналізованого та опрацьованого матеріалу, я вважаю за потрібне виокремити та більш детально охарактеризувати певні види фінансових ризиків. Я спиратимусь на ті види ризиків, які притаманні ПАТ «Альфа-Банк» та будуть мати участь в подальшому дослідженні. Отже, пропоную наступний варіант класифікації фінансових ризиків:

1) Кредитний ризик – це ризик того, що контрагент не зможе погасити суму заборгованості в повному обсязі при настанні строку погашення. Банк структурує рівні кредитного ризику, на який він наражається, шляхом встановлення лімітів суми ризику, що виникає у зв'язку з одним позичальником або групою позичальників та у зв'язку з географічними і галузевими

сегментами. Такі ризики регулярно контролюються та переглядаються принаймні щороку або частіше.

2) Ринковий ризик – це ризик, що виникає у зв'язку з відкритими позиціями процентних ставок, валют та цінних паперів, які, великою мірою, залежить від загальних та конкретних ринкових змін. Правління банку встановлює ліміти сум ризику, що може бути прийнятий банком. Проте застосування такого підходу не запобігає виникненню збитків за межами цих лімітів у випадку більш суттєвих ринкових змін.

3) Валютний ризик – це ризик, який з'являється у зв'язку з впливом коливання курсів обміну іноземних валют на фінансовий стан банку та на грошові потоки банку.

4) Відсотковий ризик – це ризик, який залежить від коливань домінуючих рівнів ринкової процентної ставки на фінансовий стан та грошові потоки банку. Процентна маржа може збільшуватися в результаті таких змін, але може також зменшуватися або приносити збитки в разі несподіваних змін. Банк наражається на ризик процентної ставки переважно в результаті кредитування під фіксовані процентні ставки, у сумах та на строки, що відрізняються від сум та строків депозитів з фіксованими процентними ставками. На практиці процентні ставки, як правило, фіксуються на короткий термін. Також процентні ставки, які згідно з контрактами фіксуються як для активів, так і для зобов'язань, часто переглядаються за погодженням сторін для врахування поточних ринкових умов. Правління Банку встановлює ліміти на рівні розриву строків перегляду процентних ставок, які регулярно контролюються. За відсутності будь-яких наявних інструментів хеджування, банк зазвичай прагне досягти відповідності його процентних ставок.

5) Ризик ліквідності - це ризик, що виникає, коли терміни погашення активів та зобов'язань не збігаються. Банк щодня стикається з ризиком у зв'язку з вимогами щодо використання його вільних грошових коштів за депозитами «овернайт», поточними рахунками, депозитами, строк погашення яких настає незабаром, наданням позик та гарантіями. Банк не тримає грошові

ресурси, достатні для покриття всіх цих вимог, оскільки досвід показує, що мінімальний рівень реінвестування коштів, строк погашення яких настає, можна передбачити з високою ймовірністю. Цей ризик генерується зниженням рівня ліквідності оборотних засобів, що породжує розбалансованість додатного і від'ємного грошових потоків банку в часі. Це міра (ступінь) невизначеності щодо здатності банку забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед клієнтами шляхом перетворення оптових статей балансу в грошові кошти.

Також треба сказати, яку роль фінансові ризики відіграють в діяльності підприємства (а в даному випадку – банку). Звісно, ця роль я дуже вагомою та важливою, адже саме фінансові ризики мають великий вплив на фінансові результати діяльності банку, на його фінансову стабільність та взагалі на фінансовий розвиток банку.

Фінансова діяльність банку в усіх її формах пов'язана з численними ризиками, міра впливу яких на результати цієї діяльності істотно зростає з переходом до ринкової економіки. Ризики, які супроводжують цю діяльність, виділяються в особливу групу фінансових ризиків, що грають найбільш значиму роль в загальному «портфелі ризиків» банку. Зростання міри впливу фінансових ризиків на результати фінансової діяльності банку пов'язане зі швидкою мінливістю економічної ситуації в країні та мінливістю кон'юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових для нашої операційної практики фінансових технологій та інструментів, а також ще з рядом інших чинників.

1.2. Методи оцінювання фінансових ризиків

Дуже важливим аспектом в управлінні фінансовими ризиками є розпізнавання таких ризиків та належна їх оцінка. Адже перед тим, як боротися з ризиками, перед розробкою методів попередження, уникнення та мінімізації

ризиків треба перш за все з'ясувати, з яким саме ризиком банк має справу та з'ясувати, який масштаб має цей ризик.

Процес ідентифікації окремих видів фінансових ризиків здійснюються за наступними трьома етапами:

а) На першому етапі в розрізі кожного напрямку фінансової діяльності (окремих видів фінансових операцій) визначають властиві їм зовнішні чи систематичні види фінансових ризиків.

б) На другому етапі визначається перелік внутрішніх або несистематичних (неспецифічних) фінансових ризиків.

в) На третьому етапі формується запропонований загальний портфель фінансових ризиків, що пов'язані з майбутньою фінансовою діяльністю (що включають можливі систематичні і несистематичні фінансові ризики).

Під час ідентифікації ризиків важливу роль відіграє операційний аналіз та інформаційне забезпечення досліджуваних даних (наприклад, проекту). Операційний аналіз даних полягає в процедурі виявлення і типізації усіх дій по виконанню даного проекту, а інформаційне забезпечення - в зборі і оцінці відомостей по цьому проекту, порівняльному аналізі умов його реалізації та кінцевих результатів проекту. До основних методів виявлення ризиків належать: опитувальний лист, структурні діаграми, карти потоків, пряма інспекція, аналіз фінансової й управлінської звітності тощо.

На основі наведених методів виявлення ризиків отримують інформацію від якості і об'єктивізму якої залежать надійність та ефективність подальшого процесу оцінки ризику. Тому під час оцінки обсягу і надійності отриманої інформації важливим є перевірка її повноти і достовірності для чіткого визначення видів ризиків.

Дуже багато науковців приділяло увагу проблемі розпізнавання та оцінювання ризиків. Цю проблему досліджували українські вчені: А. Азарова, П. Верченко, В. Вітлінський, О. Герасименко, В. Геєць, М. Гуровський, О. Іващук, О. Корольов, В. Михайленко, С. Наконечний, Т. Пепеляєва, Самознаєв, В. Ситник, М. Скрипниченко, І. Ткаченко, В. Трояновський, О. Устенко, В.

Федоренко, О. Ястремський та інші. Серед зарубіжних, дослідників, які внесли значний вклад в розробку проблеми, необхідно відзначити Г.Александера, Дж. Бейлі, М. Грубера, Е. Елтона, Л. Канторовича, Л. Крушвіца, Дж. Лінтнера, Ю. Лукашина, Г. Марковіца, О. Моргенштерна, О. Мертенса, О. Недосекина, Дж. Неймана, Е. Нікбахта, А. Первозванського, В. Ротаря, Дж. Тобіна, Фішера, У. Шарпа та інших.

Важливим етапом є оцінка ризику, яка передбачає діагностику ризикованих ситуацій, напрямів діяльності банку і включає проведення якісного і кількісного аналізу ризику. Оцінка рівня ризику є найбільш складним і відповідальним моментом, оскільки саме від її результатів залежать подальші дії банку. В першу чергу необхідно встановити перелік ризиків, які є найбільш реальними. Зміст даної процедури поділяють на два основних етапи.

По-перше, необхідно визначити перелік тих ризиків, зниження яких залежить безпосередньо від підприємства (наприклад, ризик втрати грошових коштів через неповернення виданих кредитів). До них, передусім, відносяться внутрішні ризики, (ризики, рівень яких залежить від організаційної структури, професійного рівня працівників, системи управління і контролю), вплив яких можна послабити або, навіть, частково ліквідувати за рахунок підвищення ефективності менеджменту.

По-друге, необхідно визначити ризики зовнішні, рівень яких не залежить від особливостей функціонування банку (наприклад, ринковий ризик). Ці ризики не можуть бути усунені, проте вони піддаються мінімізації.

Після встановлення переліку ризиків, необхідно визначити міру їх імовірності. Не дивлячись на високий рівень невизначеності, кожний вид фінансового ризику може отримати відповідну кількісну оцінку. Ризик має математично виражену ймовірність настання втрати, яка базується на статистичних даних і може бути розрахована з достатньо великим ступенем точності [98, с. 255].

Отже, перейдемо до розгляду методів оцінки фінансових ризиків банку.

1. Оцінка кредитного ризику банку.

У моніторингу кредитної діяльності ключовою є категорія кредитного портфеля. Кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання прибутку. Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі і прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення. Банк може надавати кредити безпосередньо, укладати угоду з позичальником або купувати позику чи частину позики, наданої іншим кредитором через укладання угоди з постачальником. Надання кредиту може відбуватися у формі позик, простих векселів, векселів, строк сплати яких вже настав, рахунків факторингу, короткострокових комерційних векселів, банківських овердрафтів, акцептів та інших подібних зобов'язань.

Система показників менеджменту кредитного портфеля включає такі блоки:

- загальний стан кредитного портфеля;
- характеристика кредитного портфеля з погляду кредитного ризику;
- аналіз кредитного портфеля з погляду захисту від можливих втрат;
- характеристика кредитного портфеля з погляду дохідності.

Також можна оцінити кредитний ризик банку за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ та внутрішньобанківських нормативів.

Формули аналізу стану і динаміки кредитного портфеля наведені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Система показників аналізу кредитного портфеля банку

Показник	Формула	Динаміка показника		
		усього	у тому числі за рахунок:	
			чисельника	знаменника
1	2	3	4	5
1. Загальний стан кредитного портфеля				

Продовження таблиці 1.1

1. Обсяг кредитного портфеля (КП)	КП	$\Delta \text{КП} = \text{КП}_1 - \text{КП}_0$ Темп зростання (Тзр) $\frac{\text{КП}_1}{\text{КП}_0} \cdot 100$ Темп приросту: $\text{Тпр} - 100$ Абсолютне значення $\frac{\Delta \text{КП}}{\text{Т}_{\text{пр}}}$ 1 % приросту:		
2. Питома вага кредитного портфеля в активах банку	Середній розмір $K^1 = \frac{\overline{\text{КП}}}{\text{Середні активи банку } \bar{A}}$	$\Delta K^1 = K^1_1 - K^1_0 = \frac{\text{КП}_1}{A_1} - \frac{\text{КП}_0}{A_0}$	$\Delta K^1_{(\text{КП})} = \frac{\text{КП}_1 - \text{КП}_0}{A_1}$	$\Delta K^1_{(A)} = \frac{\text{КП}_0}{A_1} - \frac{\text{КП}_0}{A_0}$
2. Характеристика кредитного портфеля з погляду кредитного ризику				
3. Співвідношення власних коштів банку (ВК) та кредитного портфеля	$K^2 = \frac{\text{ВК}}{\text{КП}}$	$\Delta K^2 = K^2_1 - K^2_0$	$\Delta K^2_{(\text{ВК})} = \frac{\text{ВК}_1 - \text{ВК}_0}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^2_{(\text{КП})} = \frac{\text{ВК}_0}{\text{КП}_1} - \frac{\text{ВК}_0}{\text{КП}_0}$
4. Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів (КРкл) основним капіталом банку (Косн)	$K^3 = \frac{\text{Косн}}{\text{КР}_{\text{кл}}}$	$\Delta K^3 = K^3_1 - K^3_0$	$\Delta K^3_{(\text{осн})} = \frac{\text{Косн}_1 - \text{Косн}_0}{\text{КР}_{\text{кл}1}}$	$\Delta K^3_{(\text{КР}_{\text{кл}})} = \frac{\text{Косн}_0}{\text{КР}_{\text{кл}1}} - \frac{\text{Косн}_0}{\text{КР}_{\text{кл}0}}$
5. Частка класифікованих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля	$K^4 = \frac{\text{КР}_{\text{кл}}}{\text{КП}}$	$\Delta K^4 = K^4_1 - K^4_0$	$\Delta K^4_{(\text{КР}_{\text{кл}})} = \frac{\text{КР}_{\text{кл}1} - \text{КР}_{\text{кл}0}}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^4_{(\text{КП})} = \frac{\text{КР}_{\text{кл}0}}{\text{КП}_1} - \frac{\text{КР}_{\text{кл}0}}{\text{КП}_0}$
6. Частка своєчасно несплачених кредитів за процентами та основною сумою (КРпр) в обсязі КП	$K^5 = \frac{\text{КР}_{\text{пр}}}{\text{КП}}$	$\Delta K^5 = K^5_1 - K^5_0$	$\Delta K^5_{(\text{КР}_{\text{пр}})} = \frac{\text{КР}_{\text{пр}1} - \text{КР}_{\text{пр}0}}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^5_{(\text{КП})} = \frac{\text{КР}_{\text{пр}0}}{\text{КП}_1} - \frac{\text{КР}_{\text{пр}0}}{\text{КП}_0}$
7. Коефіцієнт збитковості КП	Збитки за позиками $K^6 = \frac{\text{ЗБ}}{\text{КП}}$	$\Delta K^6 = K^6_1 - K^6_0$	$\Delta K^6_{(\text{ЗБ})} = \frac{\text{ЗБ}_1 - \text{ЗБ}_0}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^6_{(\text{КП})} = \frac{\text{ЗБ}_0}{\text{КП}_1} - \frac{\text{ЗБ}_0}{\text{КП}_0}$
3. Аналіз кредитного портфеля з погляду захисту від можливих втрат				
8. Коефіцієнт забезпеченості втрат за позичками (В)	$K^7 = \frac{\text{В}}{\text{КП}}$	$\Delta K^7 = K^7_1 - K^7_0$	$\Delta K^7_{(\text{В})} = \frac{\text{В}_1 - \text{В}_0}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^7_{(\text{КП})} = \frac{\text{В}_0}{\text{КП}_1} - \frac{\text{В}_0}{\text{КП}_0}$
9. Коефіцієнт забезпеченості витрат за рахунок резервів банку на покриття збитків (РЗ)	$K^8 = \frac{\text{РЗ}}{\text{КП}}$	$\Delta K^8 = K^8_1 - K^8_0$	$\Delta K^8_{(\text{РЗ})} = \frac{\text{РЗ}_1 - \text{РЗ}_0}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^8_{(\text{КП})} = \frac{\text{РЗ}_0}{\text{КП}_1} - \frac{\text{РЗ}_0}{\text{КП}_0}$
4. Характеристика кредитного портфеля з погляду дохідності				
10. Рентабельність кредитних операцій К9	$K^9 = \frac{\text{Доходи від кредитів } (D_{\text{кр}})}{\text{Витрати на залучення коштів } (ВЗК)}$	$\Delta K^9 = K^9_1 - K^9_0$	$\Delta K^9_{(D_{\text{кр}})} = \frac{D_{\text{кр}1} - D_{\text{кр}0}}{\text{ВЗК}_1}$	$\Delta K^9_{(\text{ВЗК})} = \frac{D_{\text{кр}0}}{\text{ВЗК}_1} - \frac{D_{\text{кр}0}}{\text{ВЗК}_0}$
11. Дохідність кредитного портфеля К10	$K^{10} = \frac{D_{\text{кр}}}{\text{КП}}$	$\Delta K^{10} = K^{10}_1 - K^{10}_0$	$\Delta K^{10}_{(D_{\text{кр}})} = \frac{D_{\text{кр}1} - D_{\text{кр}0}}{\text{КП}_1}$	$\Delta K^{10}_{(\text{КП})} = \frac{D_{\text{кр}0}}{\text{КП}_1} - \frac{D_{\text{кр}0}}{\text{КП}_0}$

Отже, розглянемо нормативи НБУ, з якими будуть порівнюватися розраховані значення певних показників банку.

Максимальний розмір ризику на одного позичальника (H_8):

$$H_8 = \frac{Зс}{К} \times 100\% \quad (1.1)$$

де $Зс$ — сукупна заборгованість за позичками, міжбанківськими кредитами та врахованими векселями одного позичальника та 100 % суми позабалансових зобов'язань, виданих стосовно цього позичальника; $К$ — капітал банку.

Нормативне значення H_8 не повинно перевищувати 25 %.

Норматив «великих» кредитних ризиків (H_9) установлюється як співвідношення сукупного розміру великих кредитних ризиків та капіталу комерційного банку:

$$H_9 = \frac{Ск}{К} \times 100\% \quad (1.2)$$

де $Ск$ — сукупний розмір «великих» кредитів, наданих комерційним банком з урахуванням 100 % позабалансових зобов'язань банку.

Максимальне значення нормативу H_9 не повинно перевищувати 8-кратного розміру капіталу банку.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (H_{10}):

$$H_{10} = \frac{РкІ}{К} \times 100\% \quad (1.3)$$

де $РкІ$ — сукупний розмір наданих банком позик (у тому числі і міжбанківських), поручительств, урахованих векселів та 100 % суми позабалансових зобов'язань щодо одного інсайдера комерційного банку.

Максимальне значення H_{10} не повинно перевищувати 5 %.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (H_{11}):

$$H_{11} = \frac{Рк}{К} \times 100\% \quad (1.4)$$

де R_k — сукупний розмір наданих банком позик (у тому числі і міжбанківських), поручительств, урахованих векселів та 100 % суми позабалансових зобов'язань щодо одного інсайдера комерційного банку.

Максимальне значення H_{11} не повинно перевищувати 40 %.

Норматив максимального розміру наданих міжбанківських позик (H_{12}):

$$H_{12} = \frac{MBH}{K} \times 100\% \quad (1.5)$$

де МБн — загальна сума наданих комерційним банком міжбанківських позик.

Максимальне значення нормативу H_{12} не повинно перевищувати 200 %.

Норматив максимального розміру отриманих міжбанківських позик (H_{13}):

$$H_{13} = \frac{MBO + ЦК}{K} \times 100\% \quad (1.6)$$

де МБ0 — загальна сума отриманих комерційним банком міжбанківських позик; ЦК — сума залучених централізованих коштів.

Максимальне значення нормативу H_{13} не повинно перевищувати 300 %.

Також розглянемо внутрішньобанківські нормативи, з якими будуть порівнюватися розраховані значення певних показників банку.

Обмеження загального обсягу кредитного портфеля відносно робочих активів. Рекомендоване граничне значення — не більше 50 % (розмір більше 50 % свідчить про агресивний характер кредитної політики банку).

Обмеження за концентрацією структури кредитного портфеля в розрізі бізнесів (корпоративний, індивідуальний, міжбанківський).

Обмеження за концентрацією кредитів у розрізі галузей, секторів економіки напрямів діяльності, регіонів, видів забезпечення тощо.

Обмеження непокритого кредитного ризику (відповідно до стандартів, прийнятих при оцінці кредитного ризику провідними світовими аудиторськими фірмами):

$$V1 \cdot 0,02 + V2 \cdot 0,05 + V3 \cdot 0,2 + V4 \cdot 0,5 + V5 - \Phi CP \leq 0,2K \quad (1.7),$$

де V_i — обсяги кредитів, що належать до відповідних груп ризику;

ФСР — сформований резерв за кредитними ризиками;

К — капітал банку.

2. Оцінка ринкового ризику банку.

Для оцінки ринкового ризику банку в міжнародній практиці застосовують ряд показників, в тому числі коефіцієнт «бета» та VaR (вартісна оцінка ризику).

Коефіцієнт «бета» вимірює чутливість дохідності фінансового активу до коливань ринкової дохідності. Даний показник розраховується на основі однофакторної регресійної моделі залежності дохідності акції від дохідності ринкового індексу, запропонованої У.Шарпом:

$$r_i = \alpha + \beta \cdot r + \varepsilon \quad (1.8),$$

де r_i — дохідність фінансового активу;

α — коефіцієнт зміщення (показує дохідність акції при нульовій дохідності ринкового індексу);

β — коефіцієнт нахилу (вимірює чутливість дохідності акції до дохідності ринкового індексу);

r — дохідність ринкового індексу;

ε — випадкова погрішність.

В якості ринкового портфеля застосовується фондовий індекс з «широкою» вибіркою (наприклад, індекс S&P у США).

Якщо «бета» для акції більше 0, то ринковий ризик придбання даних акцій зростатиме у випадку падіння фондового ринку, і навпаки, коли «бета» менше 0, то ринковий ризик зростатиме у випадку росту фондового ринку.

Основним показником, що відображає щільність взаємозв'язку між дохідністю певної акції та фондового ринку, є коефіцієнт детермінації (зв'язок є «сильним», якщо коефіцієнт детермінації більше 0,7). Для перевірки значимості параметру «бета» слід застосовувати t-критерій Стьюдента (в спрощеному варіанті параметр є значимим, якщо величина є більшою 2-х).

Іншим важливим показником оцінки ринкового ризику, що набуває все більшого розвитку на міжнародних фінансових ринках, є VaR (Value at Risk).

VaR – це виражена в даних грошових одиницях (базовій валюті) оцінка величини, яку не перевищать очікувані на протязі даного періоду часу втрати із заданою ймовірністю.

Цей показник був запропонований Базельським комітетом з банківського нагляду для оцінки ринкових ризиків на основі внутрішніх моделей (internal models approach) банків.

Існує дві основні групи підходів для оцінки VaR:

1) перша група опирається на локальне оцінювання (local valuation), основним в ній є параметричний метод (або метод коваріацій), його модифікація реалізована в технології RiskMetrics;

2) друга група використовує повне оцінювання (full valuation), до неї відносяться метод історичних симуляцій та метод симуляцій Монте-Карло.

Найбільш поширеним є розрахунок VaR параметричним методом. На початковому етапі банківському аналітику необхідно перевірити чи доходності конкретної акції підпорядковуються нормальному закону розподілу. Надалі доцільно визначити довірчий і часовий інтервал. Найбільш поширеними є довірчі інтервали в 95%, 97,5%, 99%, а часові інтервали – 1 та 10 днів.

Для розрахунку VaR використовується формула:

$$\text{VaR} = W * \sigma * K \quad (1.9),$$

де W – сума вкладень в певний інструмент чи портфель;

σ – волатильність цінного паперу чи портфеля;

K – квантиль, який для 95%-го довірчого інтервалу складає 1,65, для 97,5%-го – 1,96, для 99%-го – 2,33.

Для решти акцій банківські установи для розрахунку VaR можуть застосовувати метод історичних симуляцій або метод Монте-Карло. Крім того, для подолання невідповідності руху доходностей акцій нормальному розподілу пропонується застосовувати за базу в розрахунках замість математичного відхилення моду та медіану. Якщо за центр групування значень економічного показника використати медіану випадкової величини, то в абсолютному вираженні міри економічного ризику можна використати медіанну семіваріацію

та семіквадратичне відхилення від медіани. При розрахунку семіваріації беруть до уваги лише несприятливі відхилення від сподіваної величини, а не всі відхилення. При застосуванні методу історичних симуляцій за певний період часу відслідковуються відносні зміни ціни (наприклад, щоденні), надалі для кожної зміни ціни моделюється гіпотетична ціна, яка визначається як поточна ціна акції помножена на приріст ціни.

Наступним етапом є здійснення повної переоцінки поточного портфеля акцій за цінами, що були змодельовані за історичними сценаріями. Надалі отримані варіанти зміни вартості портфеля ранжуються в спадаючому порядку. У відповідності з вибраним рівнем довіри $(1-\alpha)$ розмір VaR визначається як максимальний збиток, який не перевищує цієї величини в $(1-\alpha)T$ випадках, де T – кількість торгових днів.

Основною перевагою цього методу є відсутність вимог щодо нормального розподілу дохідностей (враховується ефект «важких» хвостів). Головні недоліки – ігнорування відмінностей між старими і новими спостереженнями та використання лише однієї траєкторії цін.

Ці недоліки можна усунути при здійсненні розрахунків VaR на основі методу Монте-Карло (стохастичного моделювання), який на даний час визнається одним з найкращих, але передбачає технічну складність розрахунків.

При цьому методі зміни цін акцій генеруються випадково у відповідності із заданими параметрами розподілу (математичного сподівання і середньоквадратичного відхилення), які визначаються шляхом здійснення аналізу ретроспективних даних за певний часовий проміжок. На основі цього визначаються сценарії траєкторій ціни акцій (може бути до 10000 варіантів), які використовуються для переоцінки портфеля пайових цінних паперів. Надалі, як і в попередньому варіанті, отримані варіанти зміни вартості портфеля ранжуються в спадаючому порядку. У відповідності з вибраним рівнем довіри $(1-\alpha)$ розмір VaR визначається як максимальний збиток, який не перевищує цієї величини в $(1-\alpha)n$ випадках, де n – кількість траєкторій цін акцій. Застосування

цього методу в Україні дещо ускладнене через необхідність використання для моделювання значної кількості історичних даних.

Обов'язковою умовою застосування тих чи інших методів визначення VaR є проведення обов'язкової верифікації за історичними даними (backtesting), тобто перевірки прогнозних даних з отриманими реальними фактичними результатами для уникнення модельного ризику (використання некоректної математичної моделі для оцінки ризику).

Для перевірки адекватності розрахунку VaR можна взяти за основу «принцип світлофора», розроблений Базельським комітетом з банківського нагляду. Банкам рекомендовано здійснювати щоквартальну оцінку точності моделей. На практиці для оцінки прогнозної точності моделі здійснюється підрахунок кількості днів, коли фактичні збитки від зміни вартості портфеля переважали прогнозні значення VaR за останні 250 днів. В залежності від кількості перевищень фактичних втрат значення VaR модель може бути віднесена до однієї із 3-х зон:

1) зелена – для адекватних моделей (не більше 4-х перевищень за 250 днів, частка перевищень $VaR \leq 1,6\%$);

2) жовта – для сумнівних моделей (від 5-ти до 9-ти перевищень, частка перевищень $VaR 1,6-3,2\%$);

3) червона – для неадекватних моделей (10 і більше перевищень, частка перевищень $VaR \geq 3,2\%$).

Також ринковий ризик можна оцінити за відповідністю нормативу інвестування НБУ (H_{14}).

$$H_{14} = \frac{K_{ін}}{K + ЦП + Ва} \times 100\% \quad (1.10),$$

де: $K_{ін}$ - кошти банку, які інвестуються на придбання часток (акцій, інших цінних паперів) акціонерних товариств, підприємств і недержавних боргових зобов'язань; K - капітал банку; $ЦП$ - цінні папери у портфелі банку на інвестиції; $Ва$ - вкладення в асоційовані компанії.

Максимальне значення H_{14} не повинно перевищувати 50%.

3. Оцінка валютного ризику банку.

Валютний ризик банку можна оцінити за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до наступних нормативів НБУ:

Норматив загальної відкритої валютної позиції банку (H_{15}):

$$H_{15} = \frac{B_n}{K} \times 100\% \quad (1.11),$$

де: B_n - загальна відкрита валютна позиція банку за балансовими і позабалансовими активами та зобов'язаннями банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті (розрахунок здійснюється на звітну дату);

K – регулятивний капітал банку.

Нормативне значення даного показника не повинно перевищувати 35%.

У разі, якщо вартість активів та позабалансових вимог перевищує вартість пасивів і позабалансових зобов'язань, відкривається довга відкрита валютна позиція. Якщо вартість пасивів та позабалансових зобов'язань перевищує вартість активів і позабалансових вимог, відкривається коротка відкрита валютна позиція.

Норматив довгої (короткої) відкритої валютної позиції у вільно конвертованій валюті (ВКВ) (H_{16}):

$$H_{16} = \frac{B_{iK}}{K} \times 100\% \quad (1.12),$$

де: B_{iK} - довга (коротка) відкрита валютна позиція банку за балансовими і позабалансовими активами та зобов'язаннями банку за кожною вільно конвертованою валютою у гривневому еквіваленті (розрахунок здійснюється на звітну дату); K - капітал банку.

Нормативне значення по довгій позиції у ВКВ не повинно перевищувати 30%, а по короткій позиції у ВКВ - 5%.

Норматив довгої (короткої) відкритої валютної позиції у неконвертованій валюті (H_{17}):

$$H_{17} = \frac{B_{iK}}{K} \times 100\% \quad (1.13),$$

де V_p - довга (коротка) відкрита валютна позиція банку за балансовими і позабалансовими активами та зобов'язаннями банку за кожною неконвертованою валютою у гривневому еквіваленті; K — капітал банку.

Нормативне значення даного показника не повинно перевищувати 3%.

Норматив довгої (короткої) відкритої валютної позиції у всіх банківських металах (H_{18}):

$$H_{18} = \frac{B_{\kappa}}{K} \times 100\% \quad (1.14)$$

де V_m - довга (коротка) відкрита валютна позиція банку за балансовими і позабалансовими активами та зобов'язаннями банку по банківських металах у гривневому еквіваленті; K - капітал банку.

Нормативне значення даного показника не повинно перевищувати 2%.

Слід звернути увагу, що валютний ризик не існує для операцій, які проводяться в національній валюті. Рівень валютного ризику розраховується лише для строкових операцій.

Рівень валютного ризику розраховується як для активів, так і для зобов'язань банку. Для активів валютний ризик коригується на кредитний, а для зобов'язань — на ризик ліквідності.

Формулу для розрахунку валютного ризику під час проведення окремої операції можна подати в такому вигляді:

$$R = (100 - R1) \cdot (C + P / 360 \cdot a(NiCI)) \quad (1.15),$$

де R — валютний ризик;

$R1$ — рівень кредитного ризику для активів та ризику ліквідності для пасивів;

P — процентна ставка за операцією;

Ni — кількість днів в i -му періоді нарахування процентів;

C — відхилення можливого курсу від існуючого на дату закінчення операції;

CI — відхилення ймовірного курсу від існуючого на дату перерахування процентів за операціями.

4. Оцінка відсоткового ризику банку.

GAP-менеджмент використовують для оцінювання ризику на короткострокових інтервалах — до 2—5 років. Ця методика концентрує увагу на управлінні чистим доходом у вигляді процентів у короткостроковій перспективі і спрямована на стабілізацію або оптимізацію чистого доходу банку.

У процесі аналізу активів та зобов'язань для встановлення контролю над рівнем процентного ризику необхідно всі активи і пасиви банку розділити на чутливі до змін процентної ставки та нечутливі до таких змін.

Актив чи пасив слід оцінити як чутливий до зміни процентної ставки за таких умов:

- дата перегляду плаваючої процентної ставки належить до чітко визначеного часового інтервалу;
- строк погашення настає в цьому інтервалі;
- термін проміжної або часткової виплати основної суми належить до чітко визначеного часового інтервалу;
- протягом визначеного часового інтервалу прогнозується зміна базової процентної ставки (нею може бути, наприклад, облікова ставка національного банку), яка береться за основу ціноутворення активів чи зобов'язань.

Відповідно до нечутливих активів та зобов'язань відносять такі видатки та доходи, які не залежать від зміни ринкових процентних ставок протягом визначеного часового інтервалу.

Терміном GAP визначають різницю (розрив) між величиною чутливих активів (ЧА) та величиною чутливих зобов'язань (ЧЗ) у грошовому виразі:

$$GAP = ЧА - ЧЗ \quad (1.16)$$

На практиці аналіз і оцінювання процентного ризику в межах GAP-менеджменту здійснюються за таким алгоритмом:

- 1) баланс банку поділяється на процентну і непроцентну частину. У першу частину потрапляють усі активи, за якими нараховуються проценти, і всі

пасиви, за якими нараховуються (і сплачуються) проценти. При розрахунках використовують тільки процентну частину балансу;

2) групування процентних активів і пасивів за строками переоцінки чи погашення, а також за певними часовими інтервалами (доцільно виділити періоди до 1 міс.; 1—3 міс.; 3—6 міс.; 6 міс. — 1 рік; більше одного року);

3) розрахунок GAP на різних інтервалах; обчислення показника GAP (як різниці чутливих активів та величини чутливих зобов'язань), коефіцієнта GAP (як відношення чутливих активів до чутливих зобов'язань), індексу процентного ризику.

За результатами розрахунків готується звіт про чутливість банку до зміни процентних ставок. Показники GAP нескладно розрахувати, якщо відомі характеристики фінансових інструментів, які формують статті активів і зобов'язань.

Загалом, якщо активи, чутливі до зміни процентних ставок, перевищують чутливі зобов'язання, GAP має додатне значення, у противному разі (тобто якщо чутливі зобов'язання перевищують чутливі активи) — GAP має від'ємне значення. У ситуації, коли чутливі активи дорівнюють чутливим зобов'язанням, маємо нульовий GAP.

Наступним кроком необхідно оцінити співвідношення чутливих активів і зобов'язань як на певний момент часу (статичний аналіз), так і врахувати певний часовий інтервал (динамічний аналіз). Для обчислення коефіцієнта GAP:

$$\text{Коефіцієнт GAP} = \text{Чутливі активи} / \text{Чутливі зобов'язання} \quad (1.17)$$

Кумулятивний GAP вираховується як алгебраїчна сума GAP у кожному з періодів. Іншими словами, він являє собою різницю між загальним обсягом чутливих активів і зобов'язань, які протягом часового інтервалу можуть бути переоцінені.

Відношення кумулятивного GAP у кожному періоді до розміру працюючих активів дає змогу розрахувати індекс процентного ризику у відсотках:

$$\text{Індекс процентного ризику} = \text{Кумулятивний GAP} / \text{Працюючі активи} \times 100 \quad (1.18)$$

Індекс процентного ризику показує, яка частина активів (якщо $GAP > 0$) чи пасивів (якщо $GAP < 0$) наражається на ризик зміни процентної ставки, може змінити свою вартість і вплинути на розмір банківського прибутку. За рахунок установлення граничного значення індексу процентного ризику банк може обмежити рівень процентного ризику до прийнятних розмірів.

5. Оцінка ризику ліквідності банку.

Ризик ліквідності банку можна оцінити за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ:

Норматив миттєвої ліквідності (H_5). Розраховується як співвідношення суми коштів на кореспондентському рахунку в НБУ та в касі банку до поточних зобов'язань:

$$H_5 = \frac{K_{кр} + K_{к}}{П_p} \times 100\% \quad (1.19),$$

де: $K_{кр}$ - кошти на коррахунку в НБУ; $K_{к}$ - кошти в касі; $П_p$ - поточні зобов'язання.

До поточних зобов'язань відносяться: кошти НБУ в банку, кошти до запитання інших банків, строкові депозити інших банків, кошти бюджету та позабюджетних фондів України, кошти на поточних рахунках клієнтів банку.

Нормативне значення показника H_5 має бути не менше 20%.

Норматив загальної ліквідності (H_6). Розраховується як співвідношення загальних активів до загальних зобов'язань банку, помножене на 100%:

$$H_6 = \frac{A}{З} \times 100\% \quad (1.20),$$

де: A - активи банку, $З$ - зобов'язання банку.

Нормативне значення показника H_6 має бути не менше 100%.

Норматив співвідношення високоліквідних активів до робочих активів банку (H_7):

$$H_7 = \frac{Ba}{Pa} \times 100\% \quad (1.21),$$

де: V_a - високоліквідні активи, P_a - робочі активи. Нормативне значення показника H_7 має бути не менше 20%.

Подамо показники, які призначені для оцінки ліквідності банку щодо його здатності перетворювати активи в грошову готівку для погашення зараз (на дату складання балансу) та в найближчий період зобов'язань перед клієнтами за їх поточними, депозитними, ощадними рахунками, а також перед кредиторами, інвесторами, акціонерами у вигляді таблиці 1.2 [35, с.178].

Таблиця 1.2

Показники ліквідності банку

Найменування показника	Формула	Економічний зміст показника	Оптимальне значення
1	2	3	4
1. Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{мл} = \left(\frac{K_{зр} + K_a}{D} \right)$	Показує можливість банку погашати «живими» грошми з коррахунків і каси зобов'язання за всіма депозитами (Д)	Не менше 20 %
2. Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку	$K_{зг} = \left(\frac{A_{зг}}{З_{зг}} \right)$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань (З _{зг}) всіма активами (А _{зг})	Не менше 100 %
3. Коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів	$K_{ср} = \left(\frac{A_{вл}}{A_p} \right)$	Характеризує питому вагу високоліквідних активів (А _{вл}) у робочих активах (А _р)	Не менше 20 %
4. Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рл} = \left(\frac{A_d}{З_{зг}} \right)$	Характеризує забезпечення дохідними активами банку (А _д) його загальних зобов'язань (З _{зг}) і сповіщає про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями дохідних активів	Близько 70-80 %
5. Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для визначення незбалансованої ліквідності)	$K_{сзд} = \left(\frac{КР}{D} \right)$	Розкриває, наскільки видані кредити (КР) забезпечені всіма залученими депозитами (Д) (чи є незбалансована ліквідність)	×
6. Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{гпз} = \left(\frac{A_{вл} + A_m}{З_{зг}} \right)$	Розкриває здатність банку погашати зобов'язання (З _{зг}) високоліквідними активами (А _{вл}) та через продаж майна (А _м)	×

1.3. Концептуальні підходи до управління фінансовими ризиками

Мета управління ризиками комерційного банку – сприяти підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, а саме: клієнтів та ділових партнерів, керівництва, працівників, спостережної ради і акціонерів (власників), органів банківського нагляду, рейтингових агентств, інвесторів, кредиторів та інших сторін.

Процес управління ризиками має охоплювати всі види діяльності банку, які впливають на параметри його ризику. Управління ними передбачає прийняття рішень та вжиття заходів, спрямованих на мінімізацію, уникнення, пом'якшення ризиків, страхування, встановлення лімітів їх величини і безпосереднє прийняття ризику.

Процес ризик-менеджменту в комерційних банках організують таким чином, щоб були охоплені всі його структурні шаблі та рівні – від вищого керівництва банківської установи (спостережної ради та правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймають та/або генерують ризик. Функції підрозділів чітко визначають та документують для уникнення конфлікту інтересів між ними [56, с. 145].

Система ризик-менеджменту має забезпечити рішення основних задач:

- оптимізувати співвідношення потенційних можливостей, ризиків, розміру капіталу і темпів зростання банку;
- реалізовувати системний підхід до оцінки і управління ризиками;
- співвідносити ризики і потенційні можливості для досягнення якнайкращих результатів;
- складати найважливішу частину процесу ухвалення управлінських рішень;
- покращувати керованість банку за допомогою створення адекватної структури контролю.

Для ефективного управління ризиками того чи іншого виду використовуються різні підходи. Так, наприклад, Примостка Л.О. подає процес управління ризиками як ланцюг наступних етапів [93, с. 255]:

- усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
- оцінювання величини ризику;
- мінімізація або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління;
- здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

В свою чергу, Газанфаров Е. пропонує процес управління ризиками представити як послідовність таких етапів [74, с. 81]:

- ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек і загроз;
- визначення індикаторів фінансової безпеки банку;
- впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- розробка заходів, спрямована на забезпечення фінансової безпеки банку як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді;
- контроль за виконанням запланованих заходів;
- аналіз виконання заходів, їх оцінка, коректування;
- ідентифікація небезпек і загроз банку, коректування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.

У навчальному посібнику «Фінансовий менеджмент» Поддєрьогін А.М. подає наступну коротку схему управління фінансовими ризиками банку [37, с. 298]:

- виявлення ризиків;
- ідентифікація ризиків;
- оцінка ризиків;
- нейтралізація ризиків.

На мою думку, Примостка Л.О. та Поддєрьогін А.М. пропонують процес, який дуже загально описує етапи управління ризиками, тому його варто було б дещо деталізувати. Газанфаров Е. на першому етапі пропонує ідентифікувати ризики, а на другому вказує на необхідність визначення індикаторів фінансової безпеки.

Виходячи з опрацьованих матеріалів, я дотримуюся думки, що успішній діагностиці ризиків має передувати налагодження системи індикаторів фінансової безпеки банку та відповідно формування на їх основі системи її діагностики та моніторингу.

Проаналізувавши запропоновані підходи управління ризиками, виявивши їх позитивні та негативні моменти, буде доцільно представити таку етапність управління ризиками в банку:

- визначення індикаторів фінансової безпеки банку та формування на їх основі системи її діагностики та моніторингу;
- усвідомлення, ідентифікація та здійснення оцінки величини ризику відповідно до визначених індикаторів та нормативів;
- здійснення заходів, спрямованих на мінімізацію та обмеження ризиків, з метою забезпечення фінансової безпеки банку у довгостроковому та короткостроковому періодах;
- контроль за виконанням цих заходів, їх аналіз і корегування у випадку зміни стану середовища та впливу нових ризиків.

Роль ризиків у забезпеченні фінансової стабільності банку можна зрозуміти з її визначення. Фінансова стабільність банку – це його здатність у часі безперебійно працювати – надавати послуги і задовольняти вимоги, підтримуючи оптимальну величину ліквідності, прибутковості і платоспроможності за допустимого рівня ризиків, і витримувати при цьому, негативний вплив зовнішніх і внутрішніх чинників. Тобто, одним з ключових чинників, що визначає рівень фінансової стабільності, є величина та якість прийнятих банком ризиків.

Управління ризиками, зазвичай, не має на меті цілком усунути ризики, а спрямоване на забезпечення отримання банком відповідної винагороди за їх прийняття. Виключення становлять ті ризики, щодо яких не існує чіткого зв'язку між їх рівнем та величиною винагороди банку (наприклад, юридичний ризик, ризик ділової репутації, стратегічний, операційно-технологічний ризики тощо). Сама сутність поняття «управління фінансовими ризиками» зводиться до процесу, за допомогою якого банк виявляє ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їхній моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними їх видами [90, с.52].

В системі методів управління фінансовими ризиками банку можна виділити дві групи інструментів:

- 1) внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків;
- 2) страхування ризиків страховими компаніями.

Внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків – це система методів мінімізації їх негативних наслідків, що обираються та здійснюються в рамках самого банку.

Основним об'єктом використання внутрішніх механізмів нейтралізації є, як правило, всі види допустимих фінансових ризиків, значна частина ризиків критичної групи, а також катастрофічні ризики, які не підлягають страхуванню, якщо вони приймаються банком в силу об'єктивної необхідності. В сучасних умовах внутрішні механізми нейтралізації охоплюють переважну частину фінансових ризиків банку.

Ризик-менеджмент передбачає дотримання таких основних принципів:

- зваженість,
- участь,
- безперервність,
- обережність.

Принцип зваженості означає, що серед різноманітних альтернативних варіантів банку потрібно обрати такий, що забезпечував би оптимальне

співвідношення між ризиком та дохідністю відповідно загальної стратегії банку.

Принцип участі полягає в обов'язковому залученні до процесу управління ризиками керівників департаментів, підрозділів, спеціалістів, а також фінансових служб.

Принцип безперервності полягає в тому, що управління ризиками здійснюється поетапно і не повинно перериватися, оскільки постійно змінюються стан банку та його клієнтів і ділових партнерів, відбуваються цінові зміни на фінансових та товарних ринках. Тому необхідно постійно відстежувати рівень можливих ризиків та їхній вплив на очікувані результати діяльності банку.

Принцип обережності зумовлений тією обставиною, що оцінка ризиків здійснюється в умовах невизначеності і динамічності фінансових ринків, а також прийняттям під час оцінки ризиків певних допущень, пов'язаних із вірогідним характером ризику. Кожна виконана банком операція несе в собі ризик і має супроводжуватись здійсненням операції, що хеджує, страхує або обмежує ризик цієї операції (проведення операцій з деривативами, формування резервів тощо).

Успішна діяльність банку в цілому великою мірою залежить від обраної стратегії управління ризиками. Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в їх обмеженні або мінімізації, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо. Управління банківськими ризиками, як правило, спрямоване на забезпечення отримання банком відповідної винагороди за прийняття ризиків. Виняток становлять нецінові ризики, щодо яких не існує кореляції між їх рівнем та величиною винагороди банку таблиця 1.3 [35, с.201].

Таблиця 1.3

Стратегічні концепції мінімізації та управління банківськими ризиками

Характеристика ризику	Концепція	Ціль концепції
Фінансові (цінові та нецінові ризики)		
Ризики, щодо яких існує кореляція між їх рівнем та величиною винагороди банку	Управління ризиком	Оптимізувати співвідношення – «ризик/дохідність» для 2х можливих варіантів: 1. Максимізуючи дохідність для заданого рівня ризику; 2. Мінімізуючи ризик для забезпечення заданого рівня дохідності
Функціональні ризики (юридичний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик, операційно-технологічний ризик)		
Ризики, щодо яких не існує кореляція між їх рівнем та величиною винагороди банку	Мінімізація ризику чи його уникнення	Знизити ризики до певного граничного рівня, намагаючись при цьому понести щонайменші витрати

Система управління ризиками складається з таких елементів і підсистем:

- управління активами і пасивами;
- реалізація кредитної політики;
- встановлення нормативів і лімітів;
- ціноутворення продуктів і послуг;
- управлінський облік і фінансовий аналіз;
- вимоги до звітності та документообігу;
- організація інформаційно-аналітичної служби;
- розподіл повноважень у процесі прийняття рішень;
- моніторинг;
- аудит;
- служба безпеки.

Висновки до розділу 1

Визначені основні види фінансових ризиків банку. Основна ж увага приділяється тим фінансовим ризикам, які притаманні саме ПАТ «Альфа-Банк». До таких ризиків в магістерській роботі відносимо:

- кредитний ризик – це ризик того, що контрагент не зможе погасити суму заборгованості в повному обсязі при настанні строку погашення;

- ринковий ризик – це ризик, що виникає у зв'язку з відкритими позиціями процентних ставок, валют та цінних паперів, які, великою мірою, залежить від загальних та конкретних ринкових змін;

- валютний ризик – це ризик, який з'являється у зв'язку з впливом коливання курсів обміну іноземних валют на фінансовий стан банку та на грошові потоки банку;

- відсотковий ризик – це ризик, який залежить від коливань домінуючих рівнів ринкової процентної ставки на фінансовий стан та грошові потоки банку;

- ризик ліквідності - це ризик, що виникає, коли терміни погашення активів та зобов'язань не збігаються.

Фінансова діяльність банку в усіх її формах пов'язана з численними ризиками, міра впливу яких на результати цієї діяльності істотно зростає з переходом до ринкової економіки. Ризики, які супроводжують цю діяльність, виділяються в особливу групу фінансових ризиків, що грають найбільш значиму роль в загальному «портфелі ризиків» банку. Зростання міри впливу фінансових ризиків на результати фінансової діяльності банку пов'язане зі швидкою мінливістю економічної ситуації в країні та мінливістю кон'юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових для нашої операційної практики фінансових технологій та інструментів, а також ще з рядом інших чинників.

РОЗДІЛ 2. Аналіз системи управління фінансовими ризиками банку

2.1. Фінансово-економічна характеристика банку

Проведемо оцінку кредитного ризику ПАТ «Альфа-Банк». Зробимо ми це за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ. Результати занесемо в таблицю (2.6).

Як бачимо з розрахованих даних, майже всі показники знаходяться в межах норми і не перебільшують граничних значень. Це свідчить про те, що ПАТ «Альфа-Банк» веде дуже обережну та обмірковану кредитну політику. Можна сказати, що найближчим часом банку не загрожують значні кредитні ризики, а також те, що кредитні ризики не вплинуть на фінансові результати та прибутковість банку.

Валютний ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали. Валютні ризики, на які наражається ПАТ «Альфа-Банк» наступні:

- ризик трансакції;
- ризик перерахування з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик);
- економічний валютний ризик.

Таблиця 2.6

Аналіз кредитного ризику ПАТ «Альфа-Банк» у 2016 - 2020 роках (у %)

Рядо к	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Нормати в НБУ
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Регулятивний капітал,%	100	100	100	100	100	
2	Основний капітал,%	73,61	84,21	50	53,62	75,99	
3	Статутний капітал,%	72,79	82,65	110,24	82,51	94,12	
4	Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (Н8),%	41,27	9,74	72,49	24,69	4,52	не більше 25%
5	Великі кредитні ризики (Н9),%	593,97	729,19	753,12	374,54	363,27	не більше 800%
6	Максимальний розмір	4,42	4,31	3,81	2,97	3,85	не більше

	кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н10),%						5%
7	Максимальний сукупний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н11),%	19,77	10,71	15,92	14,48	17,11	не більше 40%
8	Максимальний розмір наданих міжбанківських позик (Н12),%	141,3	67,72	56,42	31,74	40,69	не більше 200%
9	Максимальний розмір отриманих міжбанківських позик (Н13),%	337,16	409,2	531,18	236,98	210,02	не більше 300%

Ризик трансакції полягає в тому, що несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій. Оскільки цей ризик, як правило, впливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу і прийняття позицій в іноземних валютах, він розглядається у рекомендаціях щодо ринкового ризику.

Ризик перерахування з однієї валюти в іншу (трансляційний) полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахування залишків в іноземних валютах у базову (національну) валюту.

Економічний валютний ризик полягає у змінах конкурентоспроможності фінансової установи або її структур на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Спочатку проаналізуємо валютний ризик за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ. Результати занесемо в таблицю 2.7:

Таблиця 2.7

Аналіз валютного ризику ПАТ «Альфа-Банк» у 2016 - 2020 роках

Рядок	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Норматив НБУ
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Долари США, тис. грн.	10030	291491	(3419881)	(2999992)	(2331085)	

2	Євро, тис. грн.	(43670)	(122582)	94772	246212	(77389)	
3	Фунти стерлінгів, тис. грн.	37	(5454)	76	-57	160	
4	Інші, тис. грн.	(109653)	218741	(82555)	(559124)	(138335)	
5	Гривня, тис. грн.	1704499	2546367	5237097	6009750	5921679	
6	Регулятивний капітал, тис. грн.	1882155	3601391	2699965	4503733	4928709	
7	Загальна відкрита валютна позиція банку (Н15), %	(7,61)	131,12	99,64	110,43	109,25	не більше 35%
8	Довга (коротка) відкрита валютна позиція у вільно конвертованій валюті (ВКВ) (Н16), %	(335,02)	56,08	97,23	91,79	103,31	не більше 30% (довга), не більше 5% (коротка)
9	Довга (коротка) відкрита валютна позиція у неконвертованій валюті (Н17), %	(1093,25)	75,04	2,41	18,64	5,93	не більше 3%

Виходячи із проаналізованого матеріалу, можна зробити висновок, що найбільш ризиковою валютою є долар. А найбільш надійною – гривня, хоча в 2019 році її стійка позиція трохи похитнулася.

З приводу долару треба сказати, що ця валюта була досить надійною валютою з 2016 до 2017 року. На протязі трьох років не спостерігалось різкого коливання курсу. Але ж з 2018 року долар втрачає свої позиції. Коливання курсу призводить до того, що долар потрапляє до списку найризикованих валют. У зв'язку з тим, що долар, починаючи з 2017 року різко міняв свій курс з 5,05 грн. до 4,4 грн. потім до 9,00 грн., а далі до 8,00 грн, це створювало додаткові фінансові ризики щодо зобов'язань по валютним операціям. Нині курс долара завмер на рівні близько 8,00 грн, і тому це створює додатковий валютний ризик щодо змоги банку відповідати по своїм валютним операціям.

В той же час протилежна ситуація має місце з євро та гривнею. На протязі 2016 - 2019 років ми простежили чітку тенденцію до зміцнення надійності. А ось у 2019 році, як євро, так і гривня втрачають свою стабільність. Курс євро у 2020 році падає. Наразі серед запропонованих валют не має таких, в яких надійно брати кредит чи класти депозит. Тільки, що гривня в якійсь мірі.

На негаразди із валютними ризиками вказують також розраховані показники, які дуже часто перевищують нормативні значення.

Далі, проаналізуємо валютні ризики через зміни у власному капіталі в результаті змін обмінного курсу, що встановлений як середньозважений валютний курс, за умови, що всі інші змінні характеристики залишаються фіксованими. Результати подамо у вигляді таблиці 2.8:

Таблиця 2.8

Зміни власного капіталу ПАТ «Альфа-Банк» в результаті змін обмінного курсу у 2016-2020 роках (у %)

Рядок	Назва статей	2016 р	2017 р	2018 р	2019 р	2020 р
1	2	3	4	5	6	7
1	Зміцнення долара США на 5%	0,03	0,24	6,18	(3,31)	(2,38)
2	Послаблення долара США на 5%	(0,03)	(0,24)	(6,18)	3,31	2,38
3	Зміцнення євро на 5%	(0,11)	(0,11)	(0,17)	0,27	0,09
4	Послаблення євро на 5%	0,11	0,11	0,17	(0,27)	(0,09)
5	Зміцнення фунта стерлінгів на 5%	0	(0,01)	0	0	0
6	Послаблення фунта стерлінгів на 5%	0	0,01	0	0	0
7	Зміцнення інших валют	(0,27)	0,20	0,14	(0,56)	(0,15)
8	Послаблення інших валют	0,27	(0,20)	(0,14)	0,56	0,15

Іншим важливим аспектом аналізу валютних ризиків є зміни фінансового результату в результаті змін обмінного курсу, що встановлений як середньозважений валютний курс, за умови, що всі інші змінні характеристики залишаються фіксованими. Результати подамо у вигляді таблиці 2.9:

Таблиця 2.9

Зміни фінансового результату ПАТ «Альфа-Банк» в результаті змін обмінного курсу у 2016-2020 роках у тис. грн.

Рядок	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	2	3	4	5	6	7
1	Зміцнення долара США на 5%	501	9 970	166935	(149498)	(116235)
2	Послаблення долара США на 5%	(501)	(9970)	(166935)	149498	116235
3	Зміцнення євро на 5%	(2036)	(4684)	(4521)	12257	4165
4	Послаблення євро на 5%	2036	4684	4521	(12257)	(4165)
5	Зміцнення фунта стерлінгів на 5%	2	(237)	(4)	(3)	8
6	Послаблення фунта стерлінгів на 5%	(2)	237	4	3	(8)
7	Зміцнення інших валют	(5152)	8250	3849	(25281)	(7387)
8	Послаблення інших валют	5152	(8250)	(3849)	25281	7387

Усі показники в двох таблицях, які ми проаналізували вище, мають спадну тенденцію. Це свідчить про високі валютні ризики та нестабільність валют взагалі. Слід добре спостерігати за динамікою валютних показників, щоб обрати надійну валюту для кредиту, або депозиту. Наразі ж краще, наприклад, вкладати грошу у дорогоцінні метали (такі, як золото). Такі метали є стабільними і надійними.

Ринковий ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговому портфелі.

Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів).

Проаналізуємо ринковий ризик за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ. Результати занесемо в таблицю 2.10.

Таблиця 2.10

Аналіз ринкового ризику ПАТ «Альфа-Банк» у 2016-2020 роках

Рядок	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	2	3	4	5	6	7
1	Кін, тис. грн.	372118	385600	429764	915314	527559
2	Регулятивний капітал, тис. грн.	1882155	3601391	4457757	4515957	4928709
3	ЦП, тис. грн.				15641	28007
4	Ринковий ризик (Н14), %	19,77	10,71	15,92	20,25	10,64

Згідно з нормативами НБУ показник ринкового ризику не повинен перевищувати 50%. На протязі 2016-2020 років даний показник був у межах норми та не перевищував граничних значень.

Ризик зміни процентної ставки - це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок.

Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів.

Основними типами ризику зміни процентної ставки, на які наражається ПАТ «Альфа-Банк», є:

1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;

2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та у формі кривої дохідності;

3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, усі інші характеристики щодо переоцінки є однаковими;

4) ризик права вибору, що виникає у разі наявності права відмови від виконання угоди (тобто реалізації права вибору), яке прямим чи непрямим чином є в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях.

Проаналізуємо відсотковий ризик за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ. Результати занесемо в таблицю 2.11.

Таблиця 2.11

Аналіз відсоткового ризику ПАТ «Альфа-Банк» у 2016-2020 роках

Рядок	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	2	3	4	5	6	7
1	Чутливі активи (ЧА), тис. грн.	14211095	29085245	22287186	19228489	20465535
2	Чутливі зобов'язання (ЧЗ), тис. грн.	11591833	20403323	14972091	14373124	19624913
3	GAP, тис. грн.	2619262	8681922	7315095	4855365	840622
4	Коефіцієнт GAP, %	1,23	1,43	1,49	1,34	1,04

5	Індекс процентного ризику, %	8,47	21,63	19,20	13,30	2,24
---	------------------------------	------	-------	-------	-------	------

Індекс процентного ризику вказує нам на те, що чутливі активи (тобто ті активи, які чутливі до зміни ринкових процентних ставок протягом певного інтервалу) наражаються на ризик. До висновку, що це саме активи, а не пасиви, нас доводить показник GAP, який є більше нуля.

Також оцінимо відсотковий ризик за допомогою наступного методу. В цьому методі встановлюється відношення фінансових активів до фінансових зобов'язань. Результати занесемо у таблицю 2.12:

Таблиця 2.12

Аналіз відсоткового ризику ПАТ «Альфа-Банк» у 2016-2020 роках

Рядо к	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	2	3	4	5	6	7
1	Усього фінансових активів	14695261	30139230	27581498	26090723	27964574
2	Усього фінансових зобов'язань	10572412	25256671	25751989	23393934	23830577
3	Чистий розрив за процентними ставками на кінець дня 31 грудня попереднього року	4122849	4882559	1829509	2696789	4133997
4	Відношення зобов'язань до активів	0,72	0,84	0,93	0,90	0,85

Проаналізувавши статистичний матеріал, можна помітити незначну тенденцію до зниження відсоткового ризику на протязі 5 років. Це свідчить про ефективну роботу контролюючих органів банку, які стежать за достатнім рівнем дохідності банку, за виваженим встановленнями відсоткових ставок та кваліфікованим моніторингом встановлення лімітів. Відсоткові ризики майже відсутні, так як банк по відношенню фінансових активів та фінансових зобов'язань має позитивне сальдо. Відношення зобов'язань до активів становить: 0,72 – 2016 рік, 0,84 – 2017 рік, 0,93 – 2018 рік, 0,90 – 2019 рік, 0,85 – 2020 рік. Проаналізувавши цю тенденцію ми бачимо, ризику неповернення коштів не існувало ні разу, але існував ризик збільшення зобов'язань по 2018 рік, і лише на 2019 рік ситуація стабілізувалась.

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Виділяють також ризик ліквідності ринку, який визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат. Ризик ліквідності ринку виникає через нездатність керівництва банку визначати або враховувати зміни ринкових умов, які впливають на спроможність банку залучати кошти в необхідних обсягах та за прийнятними ставками та/або реалізовувати активи швидко і з мінімальними втратами вартості.

Проаналізуємо ризик ліквідності за допомогою встановлення відповідності розрахованих значень показників до нормативів НБУ. Результати занесемо в таблицю 2.13.

Таблиця 2.13

Аналіз ризику ліквідності ПАТ «Альфа-Банк» у 2016-2020 роках (у %)

Рядо к	Назва коефіцієнту	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Нормати в НБУ
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Коефіцієнт миттєвої ліквідності, %	49,81	709,6 6	173,30	472,17	2680,3 2	не менше 20%
2	Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку, %	111,5 5	111,4 2	109,04	113,31	117,06	не менше 100%
3	Коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів, %	168,1 5	656,2 5	1411,0 4	1720,0 2	1626,6 6	не менше 20%
4	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань, %	105,2 5	100,3 0	86,32	81,92	85,67	близько 70-80%
5	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих	2,13	2,04	2,74	1,75	1,47	

	кредитів і залучених депозитів (для визначення незбалансованої ліквідності)						
6	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	0,04	0,09	0,21	0,27	0,26	

Виходячи з проаналізованих даних, можна зробити висновок, що всі показники мають допустимі значення. Можна навіть сказати, що показники мають досить гарні значення, адже вони повністю задовольняють нормативи НБУ.

Далі проаналізуємо ризик ліквідності через аналіз фінансових активів та фінансових зобов'язань за строками погашення. Отримані дані відобразимо в таблиці 2.14.

По цим даним ми можемо обрахувати, як відносно кожного року здійснювались приріст усіх фінансових активів та зобов'язань. Якщо ми порахуємо по усім фінансовим активам, то побачимо наступну ситуацію:

2017р./2016р.=2,18, 2018р./2017р.=0,87, 2019р./2018р.=0,97,
2020р./2019р.=0,99. Як бачимо, приріст активів з 2017 року різко почав зменшуватись, що в свою чергу пояснює виникнення фінансового ризику потенційної втрати платоспроможності в майбутньому. Тільки у 2020 році приріст активів почав потроху збільшуватись.

Таблиця 2.14

Аналіз фінансових активів та фінансових зобов'язань за строками погашення за 2016-2020 роки, у тис. грн.

Рядо к	Назва статей	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	2	3	4	5	6	7
	Активи					
1	Грошові кошти та їх еквіваленти	731536	2434410	3357670	3391626	5967815
2	Кошти в інших банках	2359439	2587537	1588388	1523351	2005320
3	Кредити та заборгованість клієнтів	11543955	27152376	21092318	20334071	17904649
4	Цінні папери в портфелі банку на продаж	378986	432195	510728	429764	527559
5	Інші фінансові активи	19723	215132	2021589	1902686	114318

6	Усього фінансових активів	15033639	32821650	28570693	27581498	27363062
	Зобов'язання					
7	Кошти інших банків	6384158	8212912	7551164	4965964	7443538
8	Кошти клієнтів	4195331	12870691	7420926	10117987	12181375
9	Боргові цінні папери, емітовані банком	991017	389730	1561	46263	69905
10	Інші залучені кошти	1044576	6523893	6790391	6714213	2907802
11	Інші фінансові зобов'язання	64400	286831	1929062	1047588	177274
12	Субординований борг	362637	592595	2058896	2638515	1050683
13	Усього фінансових зобов'язань	13042119	28876652	25752000	25530530	23830577
14	Чистий розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня	1991520	3944998	2818693	2050968	3532485
15	Приріст активів, %		2,18	0,87	0,97	0,99
16	Приріст зобов'язань, %		2,21	0,89	0,99	0,93

Тепер, якщо ми розглянемо зобов'язання, то отримаємо наступну картину: 2017р./2016р.=2,21, 2018 р./2017р.=0,89, 2019р./2018р.= 0,99, 2020р./2019р.= 0,93 тут ми бачимо, що тенденція має спадну тенденцію.

Тепер порахуємо, яким має бути ризик по сплаті по всім зобов'язанням на кінцевий період. $1 - (0,93/0,99) = 0,06$, тобто 6 %, що банк не буде в змозі на наступний період повністю відповідати по своїм зобов'язанням.

Як бачимо, поки що тенденція знаходиться в нормі, але якщо банківський менеджмент нічого не зможе зробити, то ситуація може стати гіршою і це може мати негативні наслідки в майбутньому для всіх показників платоспроможності і, звичайно, ліквідності.

2.3. Оцінка методів, що використовуються для мінімізації ризиків

Метою стратегії управління ризиками ПАТ «Альфа-Банк» є створення ефективної системи управління ризиками для виконання поточних та стратегічних цілей банку з застосуванням відповідних політик, методів та

засобів управління та контролю за ризиками, що генеруються зовнішнім середовищем, структурою активів і пасивів та бізнес-процесами банку.

Основними завданнями стратегії управління ризиками є:

- встановлення ефективної системи підтримки прийняття управлінських рішень з урахуванням рівня ризиків, на які наражається банк;
- забезпечення проведення банківських операцій у відповідності до встановлених політик, процедур і регламентів;
- забезпечення життєздатності банку в кризових ситуаціях (в разі системної кризи або близької до системної кризи);
- оптимізація очікуваних прибутків та збитків, зниження рівня неочікуваних збитків.

У своїй діяльності ПАТ «Альфа-Банк» виділяє наступні категорії фінансового ризику:

- кредитний ризик;
- ризик ліквідності;
- ризик зміни процентної ставки;
- ринковий ризик;
- валютний ризик.

Система ризик-менеджменту являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків.

Управління валютним ризиком ПАТ «Альфа-банк» включає:

- контроль нормативів валютного ризику встановлених НБУ;
- лімітування валютного ризику банку, в розрізі інструментів;
- контроль за дотриманням лімітів.

З метою зменшення валютного ризику в діяльності банку, щодня контролюється виконання нормативів ризику валютної позиції встановлених НБУ. Також, для обмеження валютного ризику банком встановлюються ліміти в розрізі інструментів.

У основі методу визначення лімітів лежить розрахунок валютного ризику банку, при якому втрати банку, у разі настання несприятливих ринкових умов, за певний період часу, не перевищать певного об'єму власних коштів банку.

При визначенні розміру лімітів, враховується динаміка зміни курсів по різних валютах і наявність досвіду роботи банку на відповідних ринках.

Виділивши універсальні інструменти та методи, які мають спільні сфери дослідження, доцільно надати їх коротку характеристику та окреслити деякі переваги і недоліки їх застосування. Порівняльний аналіз та характеристика основних інструментів управління фінансовими ризиками, які застосовуються в банках і на підприємствах, подано в таблиці 2.15.

Інструменти – це організаційні засоби зменшення ймовірності ризику, які ґрунтуються на професійних знаннях та навичках управлінців. До основних та найбільш сучасних інструментів управління і банківськими, і комерційними ризиками можна віднести створення системи ризик-менеджменту, виключення ризику, хеджування, диверсифікація ризику, формування резервів, забезпечення зобов'язань, страхування ризиків, встановлення ліміту ризику, управління грошовими потоками банку [98, с. 213].

Таблиця 2.15

Порівняльна характеристика основних інструментів управління
фінансовими ризиками

Назва	Простота розрахунку	Точність прогнозу	Інтерпретація результатів	Кінцевий результат побудови	Переваги	Недоліки
1. Система ризик-менеджменту	Середня		Проста	Створення організаційної структури	Простота застосування, підвищення контролю за ризиками	Потребує додаткових витрат на розширення штату
2. Виключення ризику	Проста	Середня	Проста	Прийняття рішення про здійснення операції	Простота застосування, зменшення ймовірності ризику	Втрата можливості отримати додатковий прибуток

3.Хеджування	Проста	Висока	Проста	Зменшення ризику	Створення похідних деривативів, простота застосування	Використовується переважно банками
4.Диверсифікація	Середня	Висока	Проста	Зменшення ризику	Реалізація різних бізнес-проектів, зменшення ризику	Потребує залучення додаткових знань
5.Формування резервів	Проста	Висока	Проста	Накопичення резерву	Створення стабілізаційного фонду, підвищення фінансової стійкості	Потребує відволікання обігових коштів, замороження активів
6.Встановлення лімітів	Середня	Невисока	Середня	Лімітування операцій	Обмеження групи ризику	Втрата можливості отримати додатковий прибуток
7. Забезпечення зобов'язань	Середня	Середня	Проста	Створення забезпечуючого фонду	Підвищення фінансової стійкості	Виникнення необхідності додаткового залучення коштів
8. Страхування	Проста	Висока	Проста	Страхування активів	Додаткові гарантії, фінансове забезпечення активів	Відволікання облікових коштів
9. Управління грошовими потоками	Проста	Висока	Проста	Створення системи управління ризиками	Зменшення ризику втрати коштів, контроль руху грош. потоків	Потребує залучення спеціальних знань

Система ризик-менеджменту передбачає створення відповідної організаційної структури, окремі елементи якої в межах своїх функцій щодо виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю та моніторингу ризиків. У цьому контексті організаційна структура банку складається із спостережної ради, внутрішнього аудиту, правління, фронт-офісу (торговельна функція), бек-офісу (супроводження операцій), ревізійної комісії, департаменту з управління ризиками та ін. За допомогою такої структури банк створює декілька рівнів фільтрації операцій від ризиків, через розмежування функцій підрозділів [34, с. 69]. Такий спосіб управління ризиками потребує спеціальних знань і додаткових витрат на кваліфікований персонал та утримання адміністративного персоналу.

Виділення спільних інструментів і методів управління ризиками дає можливість здійснити аналіз, порівняти та визначити недоліки і переваги їх застосування, необхідні умови використання цих моделей у банку.

Виключення ризику також є дієвим інструментом зниження ризику втратити дохід і полягає у прийнятті рішень щодо виключення операції з підвищеним ризиком. Таким чином банк знижує ймовірність втрати доходу, але при цьому також і втрачає можливість отримання додаткового прибутку. Тому при прийнятті рішення щодо здійснення або не здійснення операції потрібний детальний аналіз і прорахунок можливих витрат і доходів.

У міжнародній банківській справі хеджування є одним із найпоширеніших інструментів управління цінovими ризиками. Це діяльність направлена на створення системи захисту від можливих фінансових втрат у майбутньому, пов'язаних зі зміною ринкової ціни фінансових інструментів. Операція хеджування передбачає укладення строкової угоди з третьою стороною для повної ліквідації або часткової нейтралізації цінovого ризику.

Ще одним інструментом зниження ризику є диверсифікація вкладення активів у різні бізнес-проекти. Суть цього методу в тому, що інвестор повинен вкладати ресурси не в один інвестиційний проект, а в різні проекти, відмінні за своєю дохідністю і ступенем ризику для того, щоб дохід від більш прибуткових проектів перекривав можливі втрати за менш дохідними проектами. Недолік цього методу полягає в ускладненні управління розосередженими активами та вимагає посилення контролю.

Для управління економічними ризиками та забезпечення фінансової стійкості банку останнім формується резерв коштів для покриття непередбачуваних збитків. Створення такого стабілізаційного фонду сприяє підвищенню фінансової стійкості банку, але потребує відволікання активів з обігу, заморожування коштів, що може негативно позначитись на операційній діяльності банку. Подібним до цього інструменту є страхування та забезпечення власних зобов'язань. Але страхування ризику передбачає

залучення третьої сторони і управління резервами бере на себе страхова компанія [23, с. 67].

Здійсненню політики управління фінансовими ризиками сприяє ефективно управління грошовими потоками банку, зокрема контролю над видатками та управління доходами. Цей метод сприяє зменшенню ризику втрати коштів, контролю руху грошових потоків, але, у свою чергу, потребує залучення спеціальних знань.

Ці методи мінімізації фінансових ризиків є порівняно простими в застосуванні, не потребують залучення спеціальних знань, а отже, не створюють додаткових витрат для банку. Деякі з цих інструментів використовують менеджери автоматично (наприклад, виключення ризику, створення резервів) або є умовою нормального функціонування банку (управління грошовими потоками, система ризик-менеджменту).

Найбільший вплив на діяльність банку становлять фінансові ризики, які є найчисельнішою групою банківських ризиків. Їх ідентифікація та мінімізація є найважливішою, оскільки саме цей вид ризиків є першоджерелом, безпосередньою загрозою втрати грошових ресурсів, непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів. Саме тому більш детально варто зупинитися на характеристиці фінансових ризиків та запропонувати деякі заходи щодо їх мінімізації та обмеження, які можуть використовувати банки на мікрорівні.

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів.

Сучасний підхід до оцінки кредитного ризику полягає в тому, що банк, визначаючи рейтинг для кожного кредиту, який відображає властивий йому ризик, може скласти залежність зміни ринкової вартості кредиту від зміни його рейтингу. З накопичення статистичних даних ця залежність перетворюється в

розподіл ймовірностей змін ринкової вартості кредитів, обумовлених кредитним ризиком [101, с. 226].

Основними методами зниження кредитного ризику є:

- оцінка кредитоспроможності клієнта (наприклад, бальна оцінка позичальника, тобто визначення рейтингу клієнта на основі спеціально розроблених шкал);
- зменшення розмірів кредитів, що надаються одному позичальнику;
- страхування кредитів;
- залучення достатнього забезпечення;
- надання дисконтних позичок.

Депозитний ризик комерційного банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу.

Найефективнішими методами зниження депозитного ризику є диверсифікація вкладників та лімітування, тобто встановлення граничної суми вкладу.

Ризик інфляції - це ймовірність майбутнього знецінювання грошових коштів, тобто втрати їх купівельної спроможності. Інфляційні процеси тією чи іншою мірою притаманні більшості економічних систем. Це загальноекономічне явище, і тому банки не можуть істотно впливати на нього.

Але банки можуть використати високі темпи інфляції з метою підвищення доходності своїх операцій. З огляду на специфіку своєї діяльності банки мають реальні шанси опинитися серед тих, хто скористався стрімкою інфляцією на свою користь за рахунок значних приростів грошової маси та дії кредитного мультиплікатора у процесі кредитування клієнтів. Проте ризик інфляції має і негативний вплив, який виявляється в знецінюванні банківських активів та коштів власників банку - акціонерного капіталу [33, с. 57].

Валютний ризик визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти щодо іншої. Валютний ризик виникає в тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активні, пасивні або

позабалансові статті, деноміновані в іноземній валюті. Основними видами валютного ризику в банку є: трансляційний ризик (ризик переказу); комерційний ризик (ризик угоди).

Для зниження валютного ризику банки використовують такі методи:

- надання позики в одній валюті з умовою її погашення в іншій з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого в кредитному договорі;
- форвардні валютні контракти;
- валютні ф'ючерсні контракти;
- валютні опціони, свопи;
- прискорення або затримка платежів;
- диверсифікація коштів банку в іноземній валюті;
- структурне балансування активів і пасивів, кредиторської та дебіторської заборгованості;
- паралельні позики, тобто угода двох сторін про надання аналогічних кредитів з однаковими термінами погашення, але виражених у відповідних валютах, місцевому позичальнику, зазначеному іноземною стороною;
- «валютний кошик», тобто використання набору валют з урахуванням відповідних пропорцій, курси яких звичайно змінюються у протилежних напрямках, взаємно врівноважуючи наслідки зміни у котируваннях, тим самим забезпечуючи сукупну стабільність «кошика»;
- страхування або самострахування та форфейтинг.

Відсотковий ризик комерційного банку - це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок. Основним методом оцінки відсоткового ризику банку є аналіз гєпа (різниці між величиною чутливих до зміни ставки відсотка активів і пасивів банку, які необхідно переоцінити або погасити до певного терміну).

Відсотковий ризик може знижуватися за допомогою застосування таких методів як страхування, використання плаваючої ставки відсотка, підписання форвардної угоди, відсоткових ф'ючерсних контрактів, опціонів, відсоткових свопів.

При цьому система управління відсотковим ризиком користується такими інструментами:

- надання кредитів та залучення депозитів на умовах змінної ставки відсотка;
- подовження термінів кредитування;
- встановлення лімітів мінімальних ставок за кредитами та максимальних ставок за депозитами;
- зміна графіка погашення кредитів та ін.

Ризик незбалансованої ліквідності пов'язується з імовірністю того, що банк не зможе своєчасно виконати свої зобов'язання або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів.

Ризик незбалансованої ліквідності може розглядатися як два окремі ризики: ризик недостатньої ліквідності та ризик надмірної ліквідності.

Виміряти ризик ліквідності дуже складно, оскільки на цей показник впливає багато чинників, причому більшістю з них сам банк керувати не може. На практиці для контролю за рівнем ліквідності застосовуються спеціальні показники, які здебільшого регулюються центральними банками країн. При управлінні ризиком ліквідності банки звичайно застосовують такі методи [103. с. 267]:

- фондування активів;
- встановлення граничних значень внутрішніх коефіцієнтів (нормативів).

Ризик неплатоспроможності (банкрутства) – це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що банк виявиться неспроможним відповідати за своїми зобов'язаннями. Ризик неплатоспроможності тісно пов'язаний з ризиком ліквідності та з ризиком банкрутства і є похідним від решти ризиків. Саме тому процес управління базується на постійному контролі за рівнем загального ризику, який приймає на себе банк.

Ринковий ризик визначається ймовірністю зміни ринкових цін на фінансові та фізичні активи, що перебувають на балансі банку або обліковуються на позабалансових рахунках. Під фінансовими активами розуміють грошові

кошти, іноземну валюту, цінні папери; до фізичних активів відносять дорогоцінні метали, нафту, зерно, кольорові метали тощо. Тут ідеться про реальні активи, тобто фінансові інструменти або товари, які можуть обліковуватися як за активними, так і за пасивними банківськими рахунками, а також за позабалансовими статтями.

Отже, зміна ринкової ціни таких активів тягне за собою зміну вартості активних, пасивних статей балансу або позабалансових зобов'язань банку. Найбільшою мірою ринковий ризик стає очевидним, коли банк оцінює вартість статей балансу на підставі ринкових цін за станом на кінець кожного робочого дня. У такому разі будь-які зміни ринкової ціни негайно відображуються в балансі банку. Несвоєчасний облік втрат або прибутків породжує додаткові проблеми, оскільки необізнаність щодо факторів ризику не означає їх відсутність.

Базисний ризик визначається ймовірністю структурних зрушень у різних відсоткових ставках. Іншими словами, цей ризик зумовлюється виникненням асиметрії в динаміці окремих ставок (порівняльна характеристика) на противагу відсотковому ризику, який пов'язується зі змінами в рівнях відсоткової ставки з плином часу (динамічна характеристика) [99, с. 217].

Наприклад, якщо відсоткові ставки за кредитами визначаються на базі ставок міжбанківського ринку, а ставки за депозитами прямо до цього ринку не прив'язані, то будь-яка невідповідність у змінах двох різних базових ставок може потягти за собою додаткові збитки або прибутки, що й означає наявність базисного ризику.

Дуже важливим аспектом в управлінні фінансовими ризиками є також нейтралізація фінансових ризиків. Система внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків передбачає використання таких основних методів:

1. Уникнення ризику. Метод полягає в розробці таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. До таких заходів відносяться:

- відмова від здійснення фінансових операцій, рівень ризику яких надмірно високий. Не дивлячись на високу ефективність цього заходу, його використання має обмежений характер, оскільки більшість фінансових операцій пов'язана зі здійсненням комерційної діяльності банку, що забезпечує регулярне надходження доходів і формування прибутку;

- відмова від продовження господарських відносин із партнерами, які систематично порушують контрактні зобов'язання. Таке формулювання уникнення ризику є одним з найефективніших і найбільш поширених. Керівництво банку повинне систематично аналізувати стан виконання партнерами зобов'язань за укладеними контрактами, виявляти причини їх невиконання окремими суб'єктами та за наслідками аналізу періодично здійснювати необхідну ротацію партнерів;

- відмова від використання у високих об'ємах позикового капіталу. Зниження частки позикових фінансових коштів у господарському обороті дозволяє уникнути одного з найбільш істотних фінансових ризиків – втрати фінансової стійкості банку. Разом з тим таке уникнення ризику спричиняє зниження ефекту фінансового леверіджа, тобто можливості отримання додаткової суми прибутку на вкладений капітал;

- відмова від надмірного використання оборотних активів у низьколіквідних формах. Підвищення рівня ліквідності цих активів дозволяє уникнути ризику неплатоспроможності банку в майбутньому періоді. Проте таке уникнення ризику позбавляє банк додаткових доходів від розширення кредитування;

- відмова від використання тимчасово вільних грошових активів у короткострокових фінансових інвестиціях. Цей захід дозволяє уникнути депозитного і відсоткового ризиків, проте породжує втрати від інфляційного ризику, а також ризику упущеної вигоди.

Неврахування зазначених ризиків позбавляє банк додаткових джерел формування прибутку, і, відповідно, негативно впливає на темпи його економічного розвитку та ефективність використання власного капіталу. Тому

в системі внутрішніх механізмів нейтралізації ризиків їх уникнення повинне здійснюватися дуже зважено за таких основних умов:

- якщо відмова від одного фінансового ризику не стимулює виникнення іншого ризику – вищого або аналогічного рівня;
- якщо рівень ризику непорівнянний із рівнем прибутковості фінансової операції за шкалою «прибутковість-ризик»;
- якщо фінансові втрати за даним видом ризику перевищують можливості їх відшкодування за рахунок власних фінансових коштів банку;
- якщо розмір доходу від операції, який генерує певні види ризику, неістотний, тобто займає невідчутну питому вагу у формованому позитивному грошовому потоці банку;
- якщо такі фінансові операції нехарактерні для фінансової діяльності банку, мають інноваційний характер і відсутня інформаційна база, необхідна для визначення рівня фінансових ризиків та ухвалення відповідних управлінських рішень.

2. Лімітування концентрації ризику. Механізм лімітування концентрації фінансових ризиків використовується звичайно для тих видів, які виходять за межі дозволеного рівня, тобто для фінансових операцій, які здійснюються в зоні критичного або катастрофічного ризику. Таке лімітування реалізується шляхом встановлення в банку відповідних внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності.

Система фінансових нормативів, які забезпечують лімітування концентрації ризиків, може включати:

- граничний розмір (питома вага) позикових засобів, які використовуються в фінансовій діяльності. Цей ліміт встановлюється окремо для операційної та інвестиційної діяльності банку, а в деяких випадках і для окремих фінансових операцій (фінансування реального інвестиційного проекту; фінансування формування оборотних активів тощо);
- мінімальний розмір (питома вага) активів у високоліквідній формі. Цей ліміт забезпечує формування так званої «ліквідної подушки», що характеризує

розмір резервування високоліквідних активів з метою майбутнього погашення невідкладних фінансових зобов'язань банку. Такою ліквідною подушкою є короткострокові фінансові інвестиції банку, а також короткострокові форми його дебіторської заборгованості;

- максимальний розмір товарного (комерційного) або споживчого кредиту, що надається одному клієнту. Розмір кредитного ліміту, спрямований на зниження концентрації кредитного ризику, встановлюється при формуванні політики надання грошового кредиту клієнтам;

- максимальний розмір депозитного внеску, що розміщується в одному банку.

Лімітування концентрації депозитного ризику в цій формі здійснюється в процесі використання даного фінансового інструменту інвестування капіталу банка;

- максимальний розмір вкладення засобів у цінні папери одного емітента. Ця форма лімітації спрямована на зниження концентрації несистематичного (специфічного) фінансового ризику при формуванні портфеля цінних паперів. Для низки інституційних інвесторів цей ліміт встановлюється у процесі державного регулювання їхньої діяльності в системі обов'язкових нормативів;

- максимальний період відвернення засобів у дебіторську заборгованість. За рахунок цього фінансового нормативу забезпечується лімітування ризику неплатоспроможності, інфляційного ризику, а також кредитного ризику.

Лімітування концентрації фінансових ризиків є одним із найбільш поширених внутрішніх механізмів менеджменту ризику, які реалізують фінансову ідеологію банку в частині ухвалення цих ризиків і не вимагають високих витрат.

3. Механізм диверсифікації ризику використовується насамперед для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних (специфічних) видів ризиків. Принцип дії механізму диверсифікації заснований на розподілі ризиків. Основними формами диверсифікації фінансових ризиків банку можуть бути такі:

- диверсифікація видів фінансової діяльності. Використання альтернативних можливостей отримання доходу від різних фінансових операцій – короткострокових фінансових вкладень, формування кредитного портфеля, здійснення реального інвестування, формування портфеля довгострокових фінансових вкладень тощо;

- диверсифікація валютного портфеля («валютного кошика») банку. Вибір для проведення зовнішньоекономічних операцій декількох видів валют. У процесі цього напряму диверсифікації забезпечується зниження фінансових втрат, пов'язаних із валютним ризиком банку;

- диверсифікація депозитного портфеля. Розміщення значних сум тимчасово вільних грошових коштів на зберігання в декількох банках. Оскільки умови розміщення грошових активів при цьому істотно не змінюються, цей напрям диверсифікації забезпечує зниження рівня ризику депозитного портфеля без зміни рівня його прибутковості;

- диверсифікація кредитного портфеля. Розширення кола позичальників банку, спрямоване на зменшення його кредитного ризику. Звичайно, диверсифікація кредитного портфеля в процесі нейтралізації цього виду фінансового ризику здійснюється спільно з лімітацією концентрації кредитних операцій шляхом встановлення диференційованого за групами клієнтів кредитного ліміту;

- диверсифікація портфеля цінних паперів. Дозволяє знижувати рівень несистематичного ризику портфеля, не зменшуючи при цьому рівень його прибутковості;

- диверсифікація програми реального інвестування. Включення в програму інвестування різних інвестиційних проектів з альтернативною галузевою і регіональною спрямованістю, що дозволяє понизити загальний інвестиційний ризик за програмою.

Характеризуючи механізм диверсифікації в цілому, слід зазначити, що він вибірково впливає на зниження негативних наслідків окремих фінансових ризиків. Забезпечуючи безперечний ефект у нейтралізації комплексних,

портфельних фінансових ризиків несистематичної (специфічної) групи, він не дає ефекту в нейтралізації переважної частини систематичних ризиків – інфляційного, податкового та інших.

4. Механізм трансферу фінансових ризиків передбачає їх передачу контрагентам під час окремих фінансових операцій. При цьому контрагентам передається та частина фінансових ризиків банку, для якої вони мають більше можливостей нейтралізації їхніх негативних наслідків та ефективні способи внутрішнього страхового захисту.

У сучасній практиці ризик-менеджменту набули широкого поширення такі основні напрями розподілу ризиків (їх трансферу партнерам):

- розподіл ризику між учасниками інвестиційного проекту;
- розподіл ризику між підприємством і постачальниками сировини та матеріалів;
- розподіл ризику між учасниками лізингової операції;
- розподіл ризику між учасниками факторингової (форфейтингової) операції.

Ця форма розподілу ризику має для банку платний характер, проте дозволяє істотно нейтралізувати негативні фінансові наслідки його кредитного ризику. Ступінь розподілу ризиків, а отже, і рівень нейтралізації їхніх негативних фінансових наслідків є предметом контрактних переговорів з партнерами, які узгоджують умови відповідних контрактів.

5. Механізм самострахування фінансових ризиків заснований на резервуванні банком частини фінансових ресурсів, що дозволяє долати негативні фінансові наслідки від тих фінансових операцій, де ці ризики не пов'язані з діями контрагентів. Основними формами цього напряму нейтралізації фінансових ризиків є:

- формування резервного (страхового) фонду банку. Він створюється відповідно до вимог законодавства і статуту банку. На його формування спрямовується не менше 5% суми прибутку, одержаного банком у звітному періоді;

- формування цільових резервних фондів. Прикладом такого формування можуть служити: фонд страхування ринкового ризику (на період тимчасового погіршення кон'юнктури ринку); фонд погашення безнадійної дебіторської заборгованості за кредитними операціями банку тощо. Перелік таких фондів, джерела їх формування й розміри відрахувань визначаються статутом банку та іншими внутрішніми документами і нормативами;

- формування резервних сум фінансових ресурсів у системі бюджетів, що доводяться різним центрам відповідальності. Такі резерви передбачаються звичайно в усіх видах капітальних бюджетів і в низці гнучких поточних бюджетів;

- формування системи страхових запасів фінансових ресурсів для окремих елементів оборотних активів банку. Переважно такі страхові запаси створюються для грошових активів банку.

Розмір потреби страхових запасів для окремих елементів оборотних активів встановлюється в процесі їх нормування;

- нерозподілений залишок прибутку, одержаного у звітному періоді. До його розподілу в інвестиційному процесі він може розглядатися як резерв фінансових ресурсів, які спрямовуються у разі потреби на ліквідацію негативних наслідків окремих фінансових ризиків.

Використовуючи цей механізм нейтралізації фінансових ризиків, необхідно мати на увазі, що страхові резерви в усіх формах, хоч і дозволяють швидко відшкодувати фінансові втрати, яких зазнав банк, проте «заморожують» використання досить відчутної суми фінансових ресурсів. У результаті цього знижується ефективність використання власного капіталу банку, посилюється його залежність від зовнішніх джерел фінансування. Це визначає необхідність оптимізації сум резервованих фінансових ресурсів з позицій майбутнього їх використання для нейтралізації лише окремих видів фінансових ризиків [55, с. 48]. До таких ризиків можуть бути віднесені:

- незастраховані види фінансових ризиків;

- фінансові ризики допустимого і критичного рівня з невисокою вірогідністю виникнення;
- більшість фінансових ризиків допустимого рівня, розрахункова вартість передбачуваного збитку за якими невисока.

Висновок до розділу 2

Серед методів внутрішньої нейтралізації фінансових ризиків, які використовуються банком, можуть бути:

- забезпечення вимоги в контрагента з фінансової операції додаткового рівня премії за ризик (наприклад, врахування ризику до відсотку з операції). Якщо рівень ризику перевищує розрахунковий рівень доходу від фінансової операції (за шкалою «прибутковість-ризик»), необхідно забезпечити отримання додаткового доходу або відмовитися від її проведення;

- отримання від контрагентів певних гарантій. Такі гарантії, пов'язані з нейтралізацією негативних фінансових наслідків за настання ризикової події, можуть бути надані у формі гарантійних листів третіх осіб, страхових полісів на користь банку з боку його контрагентів з високо-ризикових фінансових операцій;

- скорочення переліку форс-мажорних обставин у контрактах з контрагентами. У сучасній вітчизняній господарській практиці цей перелік

необґрунтовано розширюється (проти загальноприйнятих міжнародних комерційних і фінансових правил), що дозволяє контрагентам банку уникати у ряді випадків фінансової відповідальності за невиконання своїх контрактних зобов'язань;

- забезпечення компенсації можливих фінансових втрат від ризиків за рахунок системи штрафних санкцій. Цей напрям нейтралізації фінансових ризиків передбачає розрахунок і включення в умови контрактів з контрагентами необхідних розмірів штрафів, пені, неустойок та інших форм фінансових санкцій у разі порушення ними своїх зобов'язань (невчасних платежів за фінансові продукти, невиплати відсотків тощо). Рівень штрафних санкцій повинен повною мірою компенсувати фінансові втрати банку у зв'язку з неотриманням розрахункового доходу, інфляцією, зниженням вартості грошей у часі.

РОЗДІЛ 3. Напрями удосконалення мінімізації впливу фінансових ризиків на діяльність банку

3.1. Покращення організації оцінювання фінансових ризиків в банку

Для втілення поставлених перед собою цілей з успішного розвитку і зміцнення конкурентних позицій будь-який комерційний банк повинний володіти адекватною сучасним реаліям методологією управління банківськими ризиками, у тому числі і кредитними, що забезпечує надійний захист інтересів вкладників і контрагентів банку.

У основі успішної банківської діяльності лежить науково обґрунтоване управління кредитними ризиками. Функціонуючи в умовах невизначеності і на маючи достатньої, повномасштабної інформації про контрагентів, комерційні банки змушені приймати на себе кредитні ризики. Як відзначає Є. Дж. Долан, причиною банкрутства банку можуть стати три головні небажані обставини: неповернення позички або утрата вартості інших активів, неліквідність і збитки

від основної діяльності. Саме тому методологія управління кредитними ризиками набуває першорядного значення в діяльності банку [68, с. 589].

Кредитний ризик є складним для оцінки, оскільки, залежно від суб'єкту носія ризику, розрізняють ризик індивідуального позичальника (індивідуальний кредитний ризик) та сукупний (портфельний) кредитний ризик.

Кредитний індивідуальний ризик – це ризик, пов'язаний з тим, що позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання за кредитною угодою щодо повернення позикових коштів та процентів за користування цими коштами. Індивідуальний ризик залежить від максимальної величини кредиту (максимально можливих збитків) і ймовірності їх настання.

Кредитний портфельний ризик – це можливість зменшення вартості частини активів банку або зниження їхньої прибутковості відносно розрахункового запланованого рівня у зв'язку з динамікою структурних елементів кредитного портфеля, що впливає на фінансовий стан банку та її платоспроможність. Сукупний (портфельний) кредитний ризик залежить як від величини індивідуальних кредитних ризиків, так і від ступеню взаємозалежності між окремими позичальниками. Чим меншою є ця взаємозалежність, тим менший сукупний кредитний ризик [60, с. 186].

Застосування даного розмежування є обов'язковим як для вибору інструментарію оцінки кредитного ризику, так і для обґрунтування рішень щодо його регулювання та контролю.

Зміст кількісної оцінки індивідуального кредитного ризику полягає у визначенні кредитоспроможності позичальника і включає оцінку ймовірності виконання ним умов кредитної угоди, а також масштабу втрат банку у разі реалізації ризику.

Кредитоспроможність – це спроможність позичальника за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розраховуватись за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються в ході звичайної діяльності.

Достовірність оцінки кредитоспроможності позичальника істотно впливає як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку в цілому. Точність оцінки важлива й для позичальника, адже від неї залежить рішення про надання кредиту та про можливий його обсяг.

Наслідком систематичних помилок в оцінці кредитоспроможності позичальників може бути погіршення якості кредитного портфеля, через що банк змушений збільшувати витрати на додаткове резервування. У кращому випадку це призводить до погіршення фінансового стану банку, у гіршому – до його банкрутства. Щоб уникнути такої перспективи, слід розробляти і застосовувати обґрунтовану методику оцінки кредитоспроможності позичальників.

В умовах економічного підйому методи оцінки кредитоспроможності позичальників, які ґрунтуються тільки на аналізі їх фінансово-господарської діяльності, що, в основному, практикують українські банки, ефективні, але вони дають помилкові результати, якщо галузь, країна, регіональна або світова економіка вступають до фази рецесії або настає криза.

Таким чином, модель оцінки індивідуального кредитного ризику, яку доцільно застосовувати в стресових умовах, повинна, крім даних про позичальника, включати регіональні, галузеві і макроекономічні дані, дані про кредитний продукт.

Галузева приналежність позичальника впливає на його стійкість до макрошоків. Даний показник, який можна визначити як зміну рентабельності діяльності та / або обсягів продаж під впливом негативних змін макроекономічних факторів, хоч і не визначається цілковито галуззю, але залежить від належності до певної галузі.

Галузева належність також впливає на показник втрат при дефолті (LGD – Loss Given Default), застави і їх ліквідність. Галузева кореляція між ймовірностями дефолту позичальників (PD – Probability of Default), яка потрібна для правильної оцінки очікуваних і неочікуваних втрат (резервів на

втрати за кредитами та економічного капіталу), посилюється під час криз [106, с. 245].

Регіональна приналежність позичальників також суттєва, оскільки не можна застосовувати одну й ту ж методику оцінки кредитоспроможності до позичальників в регіонах, які істотно різняться за соціально-економічними показниками й їх динамікою.

Властивості продукту визначають істотну частину кредитних ризиків. Визначаючи параметри кредитних продуктів, кредитну політику, методи просування продуктів, спрямовані на певну аудиторію, банк визначає свій профіль ризику.

Властивості продукту безпосередньо впливають на показник втрат при дефолті, на розподіл кредитної експозиції (EAD – Exposure at Default), тобто активів під ризиком. В умовах кризи, так само як і при зростанні ринку, оптимальність кредитних продуктів банку має істотне значення з точки зору прийнятого ризику.

Центральне місце в логічній схемі оцінки кредитного ризику займає оцінка портфельного кредитного ризику, яка дозволяє банку об'єктивно оцінити такі важливі для нього характеристики кредитного ризику, як необхідні резерви під очікувані втрати за портфелем і економічний капітал під неочікувані втрати.

Непрямі (якісні) методи вимірювання портфельного кредитного ризику ґрунтуються, переважно, на методі експертних оцінок, що застосовуються для вирішення складних, нестандартних економічних задач, а також у випадках, коли думка експертів виступає практично єдиним джерелом інформації. Метод експертних оцінок передбачає наявність певної технології опитування експертів і обробки отриманих відомостей. Технологія проведення експертної оцінки включає в себе формування групи експертів; організацію опитування експертів; аналіз експертних оцінок; підведення підсумків роботи експертів і підготовка комплексного висновку з проблеми [68, с. 354].

Оцінка портфельного кредитного ризику може передбачати застосування так званих системних комплексів, які ґрунтуються на використанні показника

VaR (Value-at-Risk), що визначає максимально можливі збитки від зміни вартості фінансового інструмента, портфеля активів, компанії і таке інше, що може відбутися за даний період часу з заданою імовірністю його появи. Найбільш відомими комплексами, що отримали статус стандарту, є CreditMetrics, KMV Portfolio Manager, CreditRisk+, Credit Portfolio View [24, с. 77].

Модель портфельного кредитного ризику передбачає, що на вході моделі – параметри індивідуального кредитного ризику, а на виході – необхідні резерви під очікувані втрати за портфелем і економічний капітал під неочікувані втрати.

В умовах стабільного зовнішнього середовища достатнім є урахування параметрів позичальника та кредитних продуктів. В умовах кризи необхідні макроекономічні сценарії, які визначають вплив на фінансовий стан банку і його позичальників ключових параметрів зовнішнього середовища [109, с. 312].

Однією з найбільш ефективних технологій в оцінці фінансових ризиків банку є методологія стрес-тестування, що дозволяє оцінити вартість кредитного портфеля в умовах рецесії або кризи. Вона повинна дозволяти оцінювати вплив як окремих негативних чинників, так і сукупності факторів – історичних і гіпотетичних сценаріїв – на очікувані втрати, що покриваються резервами, і неочікувані втрати за кредитним портфелем (субпортфелями).

Результати моделювання кредитного ризику портфеля (у тому числі з урахуванням стрес-тестування) повинні дозволити оптимізувати кредитний портфель банку. Оптимізація відповідає на такі важливі в умовах кризи питання, як: в яких регіонах в умовах кризи слід припинити кредитування; які галузі виводити з портфеля (за регіонами) тощо.

Відповідно до підходу Національного банку України стрес-тестування – це «метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк у разі, якщо події розвиватимуться за закладеними

припущеннями. Стрес-тестування широко використовується для оцінки ризику ліквідності, валютного ризику та ризику зміни процентної ставки». Як бачимо, регулятором не передбачено застосування стрес-тестування для оцінки кредитного ризику, на відміну від підходу центральних банків більшості розвинених країн.

Перевагою стрес-тестування є те, що за його допомогою можливо визначити, як зміниться вартість кредитного портфеля при зміні макроекономічних факторів ризику, що визначають спад в економіці і впливають на кредитний портфель.

Результати стрес-тестування можуть бути використані для оптимізації кредитного портфеля – розробки рекомендацій щодо зміни лімітів за регіонами присутності банку, галузями економіки, продуктами, видами застав тощо. Для кожного з сценаріїв необхідно розробити план заходів, де будуть описані дії банку в разі настання негативних подій.

Для оцінки кредитного ризику робиться аналіз кредитоспроможності позичальника, під якою в українській банківській практиці розуміється здатність юридичної або фізичної особи повністю і в строк розрахуватися по своїх боргових зобов'язаннях. У західній банківській практиці кредитоспроможність трактується як бажання, сполучене з можливістю своєчасно погасити видане зобов'язання. Далі ми використовуватимемо термін «кредитоспроможність» саме в цьому значенні. Відповідно до такого визначення основне завдання скорінгу полягає не лише в тому, щоб з'ясувати, в змозі клієнт виплатити кредит або ні, але і міра надійності і обов'язковості клієнта. Іншими словами, скорінг оцінює, наскільки клієнт creditworthy, т. е. наскільки він «гідний» кредиту [107, с. 156].

Скорінг є математичною або статистичною моделлю, за допомогою якої на основі кредитної історії «минулих» клієнтів банк намагається визначити, наскільки велика вірогідність, що конкретний потенційний позичальник поверне кредит в строк.

У західній банківській системі, коли людина звертається за кредитом, банк може мати в розпорядженні наступну інформацію для аналізу:

- анкета, яку заповнює позичальник;
- інформація на цього позичальника з кредитного бюро - організації, в якій зберігається кредитна історія усього дорослого населення країни;
- дані рухів по рахунках, якщо йдеться про вже діючого клієнта банку.

Кредитні аналітики оперують наступними поняттями: «характеристики» клієнтів і «ознаки» - значення, які приймає змінна. Якщо уявити собі анкету, яку заповнює клієнт, то характеристиками є питання анкети (вік, сімейний стан, професія), а ознаками - відповіді на ці питання [11, с. 56].

У найпростішому виді скорінгова модель є зваженою сумою певних характеристик. В результаті виходить інтегральний показник (score). Чим він вищий, тим вище надійність клієнта, і банк може упорядкувати своїх клієнтів по мірі зростання кредитоспроможності.

Інтегральний показник кожного клієнта порівнюється з деяким числовим порогом, або лінією розділу, яка, по суті, є лінією беззбитковості і розраховується з відношення, скільки в середньому треба клієнтів, які платять в строк, для того, щоб компенсувати збитки від одного боржника. Клієнтам з інтегральним показником вище за цю лінію видається кредит, клієнтам з інтегральним показником нижче цієї лінії - немає.

Усе це виглядає дуже просто, проте складність полягає у визначенні, які характеристики слід включати в модель і які вагові коефіцієнти повинні їм відповідати.

Філософія скорінгу полягає не в пошуку пояснень, чому ця людина не платить. Скорінг виділяє ті характеристики, які найтісніше пов'язані з ненадійністю або, навпаки, з надійністю клієнта. Ми не знаємо, чи поверне цей позичальник кредит, але ми знаємо, що у минулому люди цього віку, цієї ж професії, з таким же рівнем освіти і з таким же числом утриманців кредит не повертали. Тому ми давати кредит цій людині не будемо [101, с. 198].

У цьому полягає дискримінаційний (не у статистичному, а в соціальному значенні цього слова) характер скорінгу, тобто, якщо людина за формальними ознаками близька до групи з поганою кредитною історією, то йому кредит не дадуть. Тому навіть при дуже високій мірі використання автоматизованих систем скорінгу здійснюється суб'єктивне втручання у разі, коли кредитний інспектор має в розпорядженні додаткову інформацію, що доводить, що людина, класифікована як ненадійний, насправді «хороший», і навпаки.

Які ж характеристики є найбільш «цінними» для прогнозування кредитного ризику? У Великобританії найчастіше використовуються наступні характеристики [67, с. 111]:

- Вік;
- Кількість дітей/утриманців;
- Професія;
- Професія чоловіка/дружини;
- Дохід;
- Дохід чоловіка/дружини;
- Район проживання;
- Вартість житла;
- Наявність телефону;
- Скільки років живе за цією адресою;
- Скільки років працює на цій роботі;
- Скільки років є клієнтом цього банку;
- Наявність кредитної картки/чекової книжки.

У інших країнах набір характеристик, які найтісніше пов'язані з вірогідністю дефолту - вірогідністю, що позичальник не поверне кредит або затримається з виплатою, відрізнятиметься в силу національних економічних і соціально-культурних особливостей. Чим однорідніша популяція клієнтів, на якій розробляється модель, тим точніше прогнозування дефолту. Тому очевидно, що не можна автоматично перенести модель з однієї країни в іншу

або з одного банку в інший. Навіть усередині одного банку існують різні моделі для різних груп клієнтів і різних видів кредиту.

У скорінгу існує дві основні проблеми. Перша полягає в тому, що класифікація вибірки робиться тільки на клієнтах, яким дали кредит. Ми ніколи не дізнаємося, як би повелися клієнти, яким в кредиті було відмовлено: цілком можливо, що якась частина виявилася б цілком прийнятними позичальниками.

Але, як правило, відмова в кредиті робиться на підставі досить серйозних причин. Банки фіксують ці причини відмови і зберігають інформацію про «відмовників». Це дозволяє їм відновлювати первинну популяцію клієнтів, що зверталися за кредитом.

Друга проблема полягає в тому, що люди з часом міняються, міняються і соціально-економічні умови, що впливають на поведінку людей. Тому скорінгові моделі необхідно розробляти на вибірці з найбільш «свіжих» клієнтів, періодично перевіряти якість роботи системи і, коли якість погіршується, розробляти нову модель. На заході нова модель розробляється в середньому раз в півтора роки, період між заміною моделі може варіюватися залежно від того, наскільки стабільною була економіка в цей час. Для України, ймовірно, максимальним періодом буде півроку, та і то за умови, що в цей період не станеться ніяких кардинальних потрясінь типу кризи у 2016 році.

Нині ведуться дослідження того, як вводити соціально-економічні характеристики в модель з тим, щоб вона служила довше [56, с. 167].

Для того, щоб покращити організацію оцінювання фінансових ризиків в банку, дуже доцільним є звернення до послуг кредитних бюро. На сьогоднішній момент в Україні діють декілька кредитних бюро. Найбільш відомими серед кредитних бюро є:

- Закрите акціонерне товариство «Перше всеукраїнське бюро кредитних історій» (ПВБКІ);
- Приватне акціонерне товариство «Міжнародне бюро кредитних історій» (МБКІ);

- Товариство з обмеженою відповідальністю «Українське бюро кредитних історій» (УБКІ).

Також в Україні існують й інші кредитні бюро, такі, наприклад, як: Товариство з обмеженою відповідальністю «Бюро кредитних історій «Русский Стандарт», Товариство з обмеженою відповідальністю «Незалежне бюро кредитних історій», Товариство з обмеженою відповідальністю «Бюро кредитних історій «Українське кредитне бюро», Публічне акціонерне товариство «Бюро кредитних історій «Фенікс».

Переваги звернення до кредитних бюро:

- Зменшення витрат - шляхом зменшення кількості персоналу, задіяного в процедурах видачі кредиту;
- Зменшення витрат кредитно-фінансової установи завдяки відбору найбільш надійних клієнтів;
- Здійснення сегментації клієнтів для обрання найкращого цінового рішення;
- Підтримка різноманітних стратегій;
- Зменшення кількості недобросовісних позичальників;
- Прискорення процесу надання кредиту;
- Проведення моніторингу поточного стану клієнтів;
- Автоматичний розрахунок скорінгу для фізичних осіб і суб'єктів малого і середнього бізнесу;
- Здійснення швидшого, ефективнішого і надійнішого взаємозв'язку між сторонами кредитного процесу (фізичними особами, суб'єктами малого і середнього бізнесу, банками) тощо.

Метод скорінгу широко використовується в діяльності кредитних бюро [31, с. 42]. Розглянемо приклад скорінгу в Українському бюро кредитних історій (УБКІ) (Рис. 3.1):

Рис. 3.1 Шкала, яка застосовується в скорінгу УБКІ

0...250 - наявність прострочення більше 90 днів;

- велика кількість відкритих незабезпечених кредитів;

250...350 - періодичні прострочення більше 30 днів;

- велика кількість кредитів;

351...450 - середня дисципліна платежів;

- можливі прострочення до 30 днів;

451...550 - своєчасні оплати по кредиту;

- наявність закритих кредитів;

551...700 - відмінна кредитна історія.

3.2. Вдосконалення системи ризик-менеджменту банку з використанням зарубіжного досвіду

При формуванні і вдосконаленні системи ризик-менеджменту вітчизняного банку обов'язковою умовою повинно бути використання світового досвіду. Звичайно, банки розвинутих країн працюють в інших економічних умовах, але їх методи роботи можуть бути адаптовані до застосування і в нашій державі.

Кредити є найприбутковішим банківським активом, створюючи, як правило, більшу частину доходів банку. Проте кредитна діяльність не є винятком із загального правила щодо співвідношення між доходом і ризиком. А це означає, що висока дохідність неодмінно супроводжується підвищеним ризиком, унаслідок чого кредитні операції залишаються найризикованішою частиною активів банку. Саме тому ефективність кредитних операцій треба оцінювати за співвідношенням очікуваних доходів та кредитного ризику операції. У тому разі, коли якість управління оцінюється за будь-яким одним показником, одержати достовірні результати досить складно [99, с. 234].

Наприклад, припустимо, що реальна дохідність однієї кредитної операції становить 29%, а другої — 23%. На перший погляд перша операція здається привабливішою, але якщо пов'язаний з нею кредитний ризик удвічі вищий ніж у другої операції, то стає очевидним, що ефективнішою треба визнати саме цю, другу. Тільки такий підхід дає змогу отримати комплексну оцінку ефективності кредитної діяльності банку та знайти оптимальне співвідношення між доходом і ризиком. У цьому зв'язку варто звернути увагу на те, що намагання знизити кредитний ризик хоч є й природним, але виправдовується лише до певної межі, адже разом зі зменшенням ризику знижується і дохідність кредитної операції.

Наприклад, за надання кредиту позичальнику з найвищим кредитним рейтингом відсоткова ставка буде мінімальною. Або інший приклад: надання позички під заставу зменшує кредитний ризик, але збільшує витрати, пов'язані з контролем за ліквідністю та станом цієї застави, її зберіганням та юридичним

обслуговуванням, що в кінцевому підсумку призводить до зменшення дохідності. Можливі також ситуації, коли банк погоджується на збільшення ризику, якщо очікувана дохідність є достатньо високою. Тому в процесі аналітичного дослідження слід виявити рівень кредитного ризику, який є прийнятним для банку і забезпечує достатній дохід від кредитної операції.

Кредитування в інших країнах також пов'язане із істотним кредитними ризиками, але він вимірюється дещо в інших масштабах. У світовій практиці майбутнє банку, частка прострочених (понад 90 днів) кредитів якого наближається до 7% від загального обсягу, є досить проблемним. Для надійних банків цей показник становить близько 3%. [41, с. 107].

В світовій банківській практиці велика увага приділяється оцінці і мінімізації кредитного ризику на рівні всього кредитного портфеля. Здійснюється оцінка обсягу, структури та якості кредитного портфеля, а вже потім приймаються заходи, які дозволяють оптимізувати його структуру для зменшення ризику.

При управлінні кредитними ризиками необхідно враховувати системний підхід, що базується на загально визнаних принципах – Generally accepted risk principles (GARP) і розроблений на основі банківської практики за рубежом. GARP – це загальна структура, що включає 89 принципів, за допомогою якої банки можуть управляти і розподіляти свої ризики. Принципи GARP групуються певним чином: стратегія управління ризиками, функції по управлінню ризиками, звітність по вимірюванню ризиків і контроль за ними, операції, системи управління ризиками. Відштовхуючись від класифікації GARP, можна розробляти специфічну для кожного банку карту ризиків, вид і зміст якої будуть визначатися виходячи зі специфіки, масштабів, розвиненості власної інфраструктури, стилю керівництва й інших конкретних особливостей банку. Розроблена класифікація буде представляти частину політики по управлінню кредитними ризиками, прийнятої в банку [13, с. 312].

Перший базовий етап методології управління кредитними ризиками має на меті окрім вищезгаданого вибір одного з трьох можливих варіантів стратегій: запобігання, прийняття й ігнорування, прийняття і управління.

Щодо стратегії запобігання ризику, то в сегменті банківської діяльності, пов'язаної з кредитними ризиками, вона мало актуальна, оскільки дані ризики пронизують більшість фінансових угод банку. Крім того, ризик за своєю природою припускає імовірність настання ризикових подій, що об'єктивно існують незалежно від нашої волі і свідомості. У цьому аспекті недоцільно уникати того, що об'єктивно існує в досліджуваному середовищі. У остаточному підсумку стратегія запобігання кредитного ризику обумовлює припинення самого банківського бізнесу. Для цілей управління кредитними ризиками стратегія запобігання використовується у випадку перевищення вартості реалізації ризикової події над очікуваною вартістю об'єкта, що підданий впливові ризику, за умови відсутності критичної необхідності в даному об'єкті.

Стратегія прийняття й ігнорування може застосовуватися у випадку, якщо втрати на управління ризиковою позицією перевищують вартість реалізації ризикової події, а запобігання є неможливим.

Стратегія прийняття і управління може використовуватися при відсутності можливості застосування стратегій, наведених вище, шляхом використання спеціального інструментарію по управлінню банківськими ризиками. Стратегія прийняття ризику можлива, наприклад, при вкладенні всіх притягнутих ресурсів у ліквідні активи. Однак необхідно мати на увазі, що якщо в короткостроковому плані така стратегія може виявитися затребуваною, то в довгостроковому плані швидше за все доходи від «безризикових» активів навряд чи зможуть покрити видатки на залучення ресурсів і постійні витрати банку, що веде до неефективності його роботи. З іншого боку, в умовах зростаючої нестійкості ринкових показників, і відповідно можливостей одержання великих прибутків і збитків, повне прийняття ризику представляється недоцільним, оскільки підриває стабільність роботи банку і

впливає, зокрема, на рівень і сталість його доходів, що об'єктивно знижує довіру наявних і потенційних клієнтів до банку, знижує його конкурентоспроможність [67, с. 145].

Перераховані вище стратегії є по своїй суті такими виходячи з того, що рішення про вибір тієї або іншої стратегії відносно конкретної ризикової позиції (їх сукупностям) приймається, як правило, керівництвом банку і диктується реаліями кожного конкретного комерційного банку. Таке рішення повинно бути науково (теоретично) і практично обґрунтованим і прийматися на тривалий термін.

Так, керівництво банку повинне визначити для себе, з огляду на рекомендації й інструкції регулюючих органів, мінімальний, прийнятний або високий ризик. Іншими словами, визначитися з таким критерієм категорії «ризик», як ступінь або рівень ризику. Доцільніше вводити не більше 4–5 видів ступеня ризику, щоб не допустити існування важко відрізняємих одна від одної груп. Найбільш вдалим варіантом, на мій погляд, є ув'язування ступеня ризику з таким фундаментальним показником, як резервний капітал під ризиком. Кожний з показників ступеня ризику визначається як сума відхилення отриманих результатів від очікуваних значень ризикової позиції, співвіднесена з резервним капіталом банку, прийнятим під дану ризикову позицію або їхню сукупність. Доцільно використовувати такі показники рівня ризику:

- мінімальний рівень кредитного ризику (ризикова сума не перевищує резервного капіталу, прийнятого під дану ризикову позицію);
- середній рівень кредитного ризику (ризикова сума не перевищує резервного капіталу, прийнятого під сукупність ризикових позицій);
- високий рівень кредитного ризику (ризикова сума не перевищує резервного капіталу, прийнятого під конкретний ризик (кредитний, валютний тощо));
- критичний рівень кредитного ризику (ризикова сума не перевищує резервного капіталу під ризику);

- катастрофічний рівень кредитного ризику (ризикова сума перевищує резервний капітал під ризику).

Дуже поширений є такий спосіб захисту від кредитного ризику як продаж кредитів. Банк, виходячи з проведеної ним оцінки кредитного портфеля, може продати певну частину наданих кредитів іншим інвесторам. За рахунок цієї операції банк має змогу повернути кошти, що були спрямовані у кредитні вкладення (повністю або частково). Ефект від здійснення таких операцій багатобічний. По-перше, за рахунок продажу активів з низькою прибутковістю звільняються ресурси для фінансування більш прибуткових активів; по-друге, продаж активів уповільнює зростання банківських активів, що допомагає керівництву банку досягти кращого балансу між збільшенням банківського капіталу та ризиком, пов'язаним із кредитуванням; по-третє, таким чином зменшуються відповідні статті балансу банку (ті, що характеризують його діяльність не з кращого боку).

Щодо техніки здійснення продажу кредитів, то банк-продавець у деяких випадках може зберігати за собою права з обслуговування боргу. Кредити продаються за ціною, нижчою за їх номінальну вартість.

Однією із поширених у деяких країнах форм продажу банками своїх кредитних вкладень є так звана сек'юритизація кредитів. При здійсненні сек'юритизації банк пропонує для продажу не самі кредити, а цінні папери (фінансові вимоги), які були випущені під ці кредити. Трансформація позик у цінні папери дозволяє банку вивести з балансу частину ризикованих активів. По мірі того як позичальники сплачують ці активи (повертають суму основного боргу та нараховані відсотки), потік доходів спрямовується до власників цінних паперів [67, с. 329].

Кількість і обсяги проблемних кредитів можуть бути значно зменшені у разі застосування універсального методу розрахунку обсягу кредиту, що широко застосовується в західній банківській практиці. Зміст його полягає в тому, що видається лише частина загальної величини позички. Інша ж частина

(у процентах до визначеного обсягу кредиту) банком не кредитується, а її сума визначається банком на підставі оцінки ризику конкретної операції.

Домінуючою концепцією в управлінні кредитними ризиками банку є теорія диверсифікації банківських ризиків. Сутність її полягає у всебічній диверсифікації операцій банку, в тому числі і кредитних. Сучасні дослідники вважають, що надання кількох великих є значно не безпечнішим, ніж численні дрібні позички. Хоча економісти також відмічають, що при такому методі мінімізації ризику проблема його скорочення розв'язується не за рахунок знищення економічних чинників його появи, а шляхом використання суспільних ресурсів для покриття структурних вад функціонування окремих господарських суб'єктів.

Яскравим проявом процесу диверсифікації кредитного ризику є розвиток у світовій практиці консорціального кредитування.

З іншого боку поширеним є державне регулювання максимального розміру ризику на одного позичальника, що запобігає надмірній орієнтації банку при проведенні ним кредитних та позабалансових операцій на одного великого позичальника.

Наприклад, у США обсяг кредитів одному клієнту або групі клієнтів, пов'язаних інвестиційно-засновницькими відносинами, на повинен перевищувати 10% суми власних коштів банку. Кредити, надані банком державним установам, вважаються наданими одному клієнту.

У Німеччині обсяг усіх великих кредитів, кожен з яких дорівнює або перевищує 15% власного капіталу банку, не повинен перевищувати останній більш як у 8 разів. Найбільший з великих кредитів не повинен перевищувати 50% власних коштів банку.

Велика увага приділяється завжди банками до виробки найефективнішої методики оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника.

В наш час банки розвинутих капіталістичних країн застосовують складну систему великої кількості показників для такої оцінки клієнтів. Ця система диференціюється залежно від характеру позичальника, а також може

грунтуватись як на сальдових, так і на оборотних показниках звітності клієнтів [108, с. 78].

Так ряд американських банків використовують систему оцінки кредитоспроможності, побудовану на чотирьох групах основних показників:

- ліквідності фірми;
- оборотності капіталу;
- залучення коштів;
- показники прибутковості.

Оцінка кредитоспроможності клієнтів французькими комерційними банками включає 3 блоки:

- 1) оцінка підприємства і аналіз його балансу, а також іншої звітності;
- 2) оцінка кредитоспроможності клієнтів на основі методик, прийнятих окремими комерційними банками;
- 3) використання для оцінки кредитоспроможності даних картотеки Банку Франції.

Особливість, як бачимо, у тому, що у Франції існує спеціальний Центр по визначенню ризиків. Ця служба створена ще у 1946 році і знаходиться під веденням Банку Франції. Центр щомісяця отримує від банків інформацію про надані кредити та їх використання.

Картотека Банку Франції має чотири розділи. В першому підприємства розподіляються на 10 груп залежно від розміру активу балансу. Другий розділ є розділом кредитного котирування: 7 груп з шифром від 0 до 6, за яким підприємство займає свою позицію довіри, судячи з оцінок керівників контрагентів, з якими воно має ділові контакти. Третій розділ передбачає класифікацію підприємств за їх платоспроможністю. Банк Франції фіксує всі випадки неплатежів і залежно від цього ділить клієнтів комерційних банків на три групи, які шифруються цифрами 7, 8, 9 (7-пунктуальні виплати, відсутність труднощів; 8-тимчасові ускладнення, що не підривають платоспроможність; 9 – достатньо ненадійний клієнт). В четвертому розділі відбувається поділ клієнтів

на дві групи: векселі і цінні папери яких будуть переобліковані або ні [44, с. 216].

Ще один метод мінімізації кредитного ризику, який використовується банками та вимагає достовірної інформації про позичальника – це страхування.

В закордонній практиці кредитне страхування вперше набуло розвитку в Європі після першої світової війни. В наш час страхуванням кредитних ризиків в основному займаються спеціалізовані страхові компанії. Прийняття кредитного ризику головним чином пов'язане з формуванням бази даних про фінансовий стан потенційних клієнтів. Постачальниками такої інформації є банки. Серед страхових компаній, що займаються страхуванням кредитів, широко практикується обмін інформацією.

Існують також спеціалізовані фірми, що надають за відповідну плату необхідну інформацію, в тому числі і конфіденційного характеру.

Наприклад, в світовій практиці одним з найбільш відомих джерел даних про кредитоспроможність є фірма «Дан енд Бредстріт», яка збирає інформацію про близько 3 млн. фірм США і Канади і надає її за підпискою. Коротка інформація і оцінка кредитоспроможності кожної фірми друкуються у загальнонаціональних та регіональних довідниках. Більш детальна інформація може бути надана у вигляді фінансових звітів, які включають кілька розділів. Як правило, перший розділ містить інформацію загального характеру (назва, сфера економічної діяльності, адреса, форма власності, рейтингові оцінки тощо). В наступному розділі – відомості, отримані від постачальників фірми, відносно акуратності виконання нею платежів та про обсяги отримуваних комерційних кредитів. Третій розділ включає дані про аналіз балансу, обсяги продажів та прибутки / збитки. Четвертий – інформацію банку про середні залишки на депозитах та про платежі по позичках. В останніх розділах описується керівництво даної фірми, рід її діяльності, клієнтура та інше [104, с. 34].

Взагалі інфраструктура фінансових ринків розвинутих країн представляється великою кількістю кредитних бюро, спеціальних комерційних

агентств. Інформаційні організації більш дрібні за розміром часто акцентують свою роботу на окремих галузях економіки або за географічним принципом.

Звичайно, управління кредитними ризиками банку є не єдиною складовою ризик-менеджменту банку. Існує ще низка фінансових ризиків банку, які потребують управління. Отже, зупинимося на розгляді цих ризиків та виділимо найбільш дієві шляхи щодо покращення управління ними.

Отже, основними прийомами управління валютним ризиком, що будуть застосовуватися для страхування від падіння курсу національної валюти, можна назвати зменшення активів та збільшення зобов'язань у національній валюті, зменшення зобов'язань в іноземних валютах та коротке хеджування на ринку строкових угод. Прикладами управління валютним ризиком при очікуваному падінні курсу національної валюти можуть бути укладання форвардів на продаж національної валюти, прискорення отримання дебіторської та можливе нарощування кредиторської заборгованості в національній валюті, прискорення, якщо це можливо, виплат в іноземній валюті. Стратегії управління валютним ризиком при очікуваному зростанні курсу національної валюти мають спрямовуватися на збільшення інвестицій та зменшення зобов'язань у національній валюті.

Основними стратегіями управління валютним та процентним ризиками є спекулятивні операції при сприятливих умовах та хеджування при несприятливих. При несприятливих змінах у кон'юктурі ринку, які можуть призвести до втрат, банк має застосувати різні стратегії хеджування строковими контрактами, а при сприятливих — реалізувати різноманітні спекулятивні стратегії.

Управління ліквідністю полягає переважно в управлінні ліквідними коштами, а також в управлінні графіками погашення позик та виконанні відповідних дій у майбутньому, спрямованих на підтримку показників ліквідності на належному рівні. Банки мають підтримувати відповідний рівень ліквідності, для того щоб вчасно виконувати зобов'язання перед вкладниками банку та задовольняти попит на позики з боку потенційних позичальників. Для

підтримки ліквідності на належному рівні банки мають максимально узгодити за термінами активи і пасиви і відмовитися в разі потреби від більш доходних, але менш ліквідних можливостей. При цьому стабільні банки мають більші можливості управління ліквідністю, ніж нестабільні банки, тому вони можуть більшою мірою використовувати в своїй діяльності кошти грошового ринку [100, с. 128].

Я вважаю, що задачею українських банків є використання того досвіду, що вже набутий розвинутими країнами. По-перше, він вже є проведений на практиці; по-друге, дозволить зекономити кошти і час для банківської системи; по-третє він може виступити базисом для сучасних розробок вітчизняних фахівців.

Для удосконалення методики управління фінансовими ризиками в банках України в умовах ринкової економіки, я пропоную, здійснювати постійний моніторинг інформаційного простору на можливість появи новаторських методів оцінки, аналізу і нейтралізації ризиків, ретельно слідкувати за виконанням політики управління, а її саму здійснювати за наступною схемою (3.1):

Рис. 3.1 Схема управління фінансовими ризиками в банку

3.3. Розробка інноваційної технології управління фінансовими ризиками банку

Розглянемо модель вдосконалення системи ризик-менеджменту у ПАТ «Альфа-Банк» на схемі 3.2.

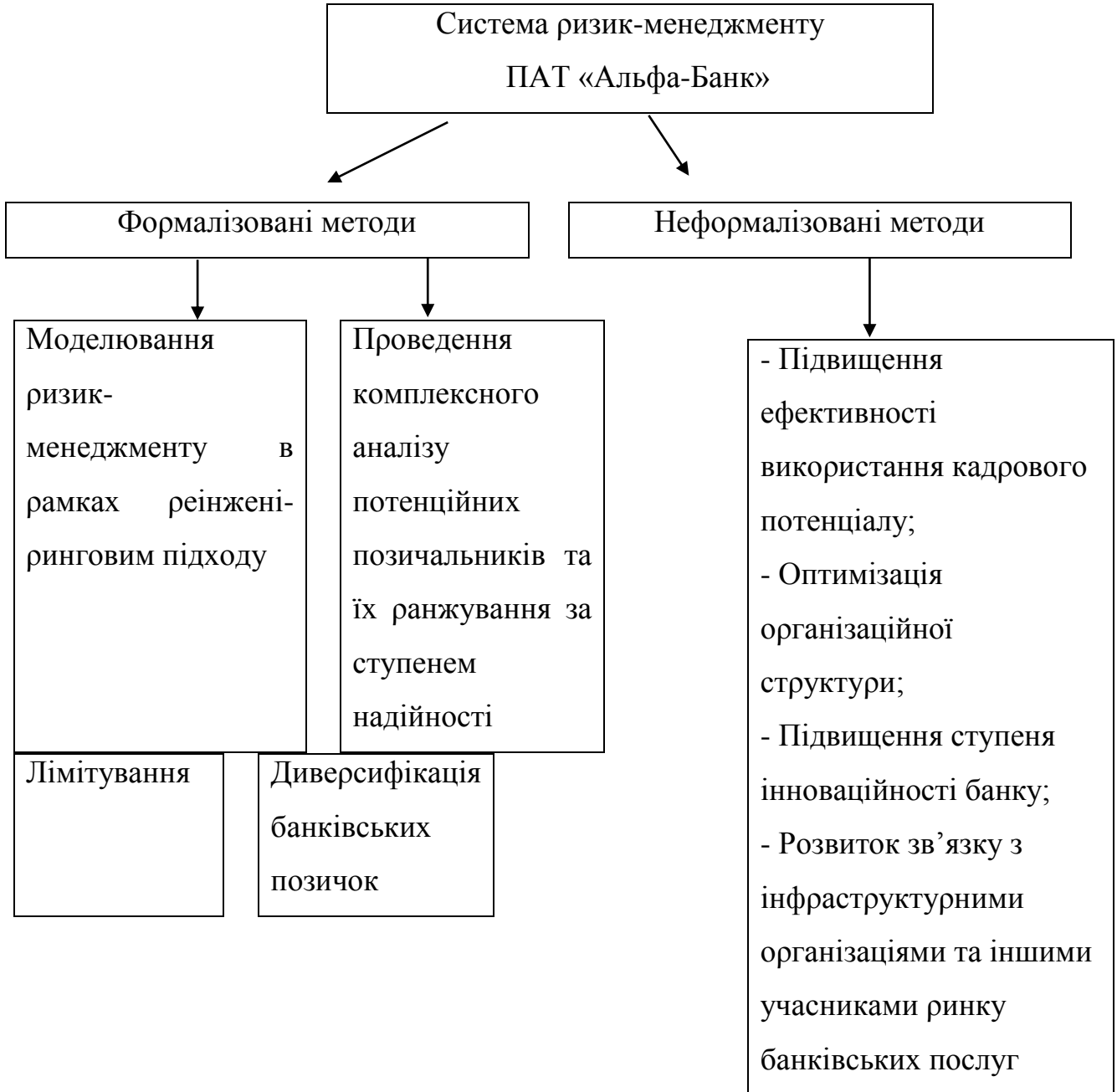

Рис. 3.2. Система вдосконалення ризик-менеджменту ПАТ «Альфа-Банк»

Запропонуємо заходи щодо зниження фінансового ризику ПАТ «Альфа-Банк», а саме:

1. Впровадження реінженірінгового підходу до управління фінансовими ризиками.
2. Диверсифікація портфеля позичок та їх лімітування.
3. Проведення комплексного аналізу потенційних позичальників та їх ранжування за ступенем надійності
4. Збільшення власного капіталу за рахунок емісії додаткових акцій.
5. Відкриття нової депозитної лінії для фізичних осіб з метою збільшення джерел формування кредитних ресурсів.

Реінжинірінг - це сукупність методів, що дозволяють за допомогою інформаційних технологій робити моделювання структур і процесів компанії.

Політика диверсифікації полягає в наданні кредитів великому числу незалежних один від одного клієнтів. Крім того, виробляється розподіл кредитів і цінних паперів за термінами, а також за призначенням кредитів, по виду забезпечення під різні види активів, за способом встановлення ставки за кредит, по галузях.

У таблиці 3.1 проведемо розрахунок витрат на впровадження системи реінжинірінгу ризик-менеджменту ПАТ «Альфа-Банк».

Таблиця 3.1

Розрахунок витрат на впровадження системи реінжинірінгу ризик-менеджменту ПАТ «Альфа-Банк»

Показники	Факт	План	Динаміка	
			+; -	%
1	2	3	4	5
1. Оплата праці персоналу підрозділу з управління ризиками, тис. грн.	1200	2800	1600	233
2. Витрати на навчання персоналу, тис. грн.	-	350	350	-
3. Сума упущеної вигоди за операціями з цінними паперами та з валютних операцій, тис. грн.	3060	1200	-1860	39,2
4. Співвідношення суми упущеної вигоди до витрат на утримання підрозділу з управління ризиками	2,55	0,38	-2,17	14,9

У результаті впровадження реінженірінгового підходу до управління фінансовими ризиками збільшилася оплата праці персоналу підрозділу з управління ризиками на 1600 тис. грн., витрати на навчання персоналу залишилися незмінними, сума упущеної вигоди за операціями з цінними паперами та з валютних операцій знизитися на 1860 тис. грн. Співвідношення суми упущеної вигоди до витрат на утримання підрозділу з управління ризиками зменшилося на 2,17.

З метою зміцнення фінансового стану кредитної організації рекомендується збільшити власний капітал банку за допомогою емісії акцій на суму 70 000 тис. грн., що дозволить підвищити показник відношення власних і залучених коштів до оптимального рівня.

Крім того необхідно розробити нові депозитні лінії для залучення додаткового капіталу з боку фізичних осіб - відкрити строковий вклад «Відпускний» строком на 6 міс. і 14% річних, вклад «Резерв» строком на 1 рік і 14,5% річних. Відкриття депозитної лінії дозволить залучити додатково фінансові ресурси фізичних осіб у розмірі до 8% від суми депозитів у звітному періоді (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Розрахунок економічного ефекту від емісії акцій та від відкриття нової депозитної лінії у ПАТ «Альфа-Банк»

Показники	Факт	План	Динаміка	
			+; -	%
1	2	3	4	5
1. Власні кошти, тис. грн.	119054	189054	70000	158,7
2. Загальна сума вкладів, тис. грн.	2173955	2350000	176045	108
3. Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	5,4	8,2	2,8	151,8

Таким чином, в результаті проведення заходів щодо оптимізації співвідношення власних і залучених коштів, ПАТ «Альфа-Банк» призведе

коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів у нормативне значення - більше 8%.

Процедура лімітування кредитного процесу вже проводиться в рамках програми управління фінансовими ризиками ПАТ «Альфа-Банк», тому даний механізм необхідно використовувати в комплексі з диверсифікацією видачі позик (див. схему 3.3)

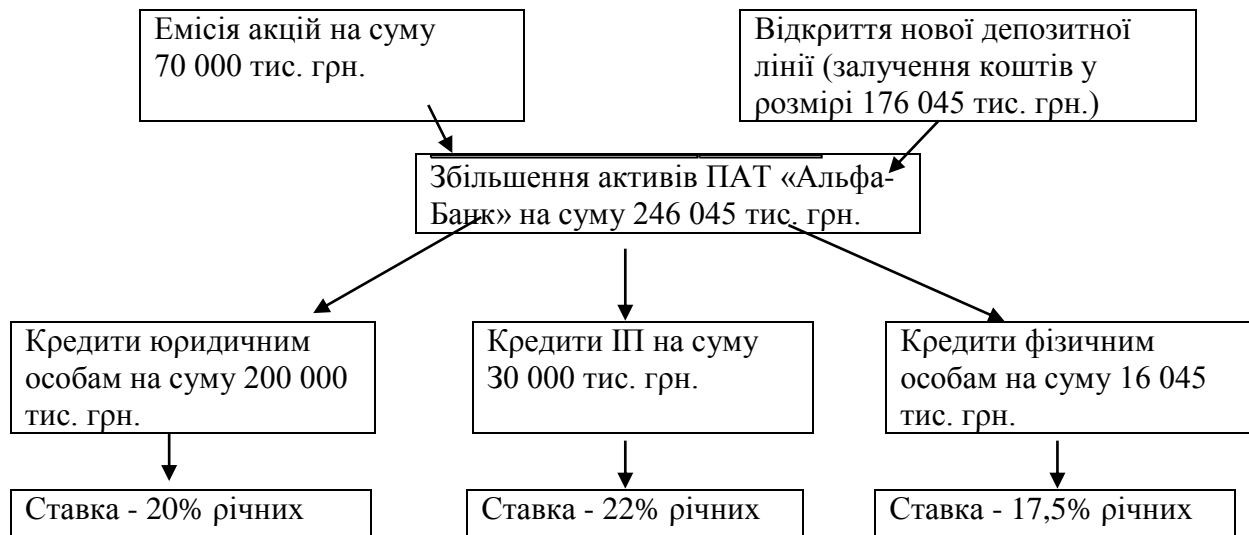

Рис. 3.3. Диверсифікація позик ПАТ «Альфа-Банк»

Економічний ефект від реалізації даного заходу ймовірно буде виражений у скороченні втрат від неповернення кредиту за рахунок зменшення суми виданих кредитів і диференціації кредитної суми за принципом «менше сума кредиту, але в більшій кількості кредитних договорів». Можливий ефект виразиться в скороченні неповернення кредитів до 0,5%. Розглянемо процес диверсифікації фінансових ресурсів ПАТ «Альфа-Банк».

Сукупний економічний ефект від проведення політики диверсифікації кредитної лінії та вдосконалення аналізу кредитоспроможності позичальників, розглянемо в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Розрахунок економічного ефекту від проведення диверсифікації кредитної лінії та вдосконалення системи аналізу потенційних позичальників ПАТ «Альфа-

Банк»

Показники	Факт	План	Динаміка	
			+; -	%
1	2	3	4	5
1. Кредитний портфель, тис. грн.	1 931 011	2 177 056	246 045	112,7
2. Резерв на можливі втрати по кредитах, тис. грн.	11 572	43 541	31 969	376,2
3. Відсоток неповернення кредитів,%	1,6	0,9	-0,7	56,2
- За рахунок диверсифікації кредитної лінії,%	-	0,5	0,5	-
- За рахунок вдосконалення аналізу кредитоспроможності позичальників,%	1,6	0,4	-1,2	25,0
4. Сума збитку, тис. грн.	30 896	19594	- 11 302	63,4

Сума збитку від неповернення кредитів знизиться за планом на 0,7%, а економічний ефект виражений у зменшенні боргу позичальників за рахунок проведення політики лімітування і диверсифікації кредитної лінії, а також за рахунок проведення більш досконалого аналізу кредитоспроможності позичальників складе 11302 тис. грн.

У таблиці 3.4 розглянемо сукупний економічний ефект від усіх запропонованих заходів щодо вдосконалення управління фінансовими ризиками ПАТ «Альфа-Банк».

Таким чином, сукупний економічний ефект від реалізації запропонованих заходів щодо вдосконалення управління фінансовими ризиками ПАТ «Альфа-Банк» складе 21 454 тис. грн., А це 4,3% від суми сукупного доходу кредитної організації в звітному періоді.

Таблиця 3.4

Загальний економічний ефект заходів щодо вдосконалення системи управління фінансовими ризиками у ПАТ «Альфа-Банк» в плановому періоді

Заходи	Економічний ефект, тис. грн.
1. Впровадження реінженірінгового підходу з управління фінансовими ризиками	1 860
2. Проведення диверсифікації кредитної лінії	10 875
3. Удосконалення аналізу кредитоспроможності позичальників	8 719
РАЗОМ:	21 454

Розроблена на ПАТ «Альфа-Банк» політика управління фінансовими ризиками може бути оформлена у вигляді спеціального документу – «бізнес-плану ризик-менеджменту», в якому відображаються наступні основні розділи:

- фінансова ідеологія банку в частині прийняття ризиків, що відображається в фінансовій стратегії і фінансовій політиці по основним аспектам його діяльності;

- основні види ризиків, що властиві фінансовій діяльності банку (портфель фінансових ризиків банку, який складений за результатами їх ідентифікації в розрізі видів фінансової діяльності і основних фінансових операцій);

- групування видів фінансових ризиків за ступенем ймовірності їх виникнення і можливого розміру фінансових втрат при настанні ризикового випадку;

- рекомендовані форми нейтралізації ризиків окремих напрямів фінансової діяльності і основних фінансових операцій;

- проект бюджету по нейтралізації фінансових ризиків з розрахунком ефективності витрат;

- проект заходів (із зазначенням терміну їх здійснення і відповідальних осіб) по забезпеченню нейтралізації фінансових ризиків і їх моніторингу.

Приймаючи рішення щодо обрання способу управління ризиком, слід враховувати насамперед можливий рівень збитків та ймовірність реалізації певного типу ризику (таблиця 3.5).

Класифікуючи ризики на основі ймовірності їх реалізації та обсягів можливих збитків, можна виділити 2 граничних типи:

1. Ризики, які спричиняють окремі незначні збитки, що мають тенденцію повторюватися ($p_i \rightarrow 1$).

2. Ризики, наслідком яких є катастрофічні за обсягом збитки, ймовірність реалізації яких незначна.

Таблиця 3.5

Управління фінансовими ризиками згідно градації ризику

Градація ймовірностей /рівня збитків (грн.)	Близька до нуля	Низька	Невелика	Середня	Велика	Близька до одиниці
Незначні (від 0 до A1)	Прийняття ризику				Прийняття ризику чи створення резервів (запасів)	
Малі (від A1 до A2)	Створення резервів, запасів					
Помірковані (від A2 до A3)	Створення резервів, запасів		Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризику		Уникнення ризику	
Середні (від A3 до A4)	Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризику				Уникнення ризику	
Великі (від A4 до A5)	Зовнішнє страхування чи розподіл ризику			Уникнення ризику		
Катастрофічні (>A5)	Зовнішнє страхування чи (та) розподіл ризику		Уникнення ризику			

Якщо в першому випадку доцільне прийняття ризику з його оптимізацією шляхом створення резервів коштів, то другий випадок є класичним прикладом ризику, який доцільно передавати страховику (в окремих випадках доцільно застосовувати розподіл ризику).

Більшість ризиків, які загрожують економічній діяльності банку, є проміжними варіантами порівняно з наведеними вище.

Природно, що кожний банк може прийняти свою градацію рівнів збитків та ймовірностей збитків на підставі досліджень та експертних оцінок і будувати свою таблицю рішень. Підкреслюю, що в реальному житті доцільно

використовувати поєднання окремих способів зниження ризику, комбінуючи зовнішні та внутрішні методи оптимізації ризику.

Також, хотілося б звернути увагу на те, що управління фінансовими ризиками може ще вдосконалюватися за допомогою введень певних інноваційних технологій, інноваційних програм оцінки ризиків, звернення до надійних джерел інформації щодо контрагентів та клієнтів, застосування певних новацій, які вводяться на законодавчому рівні.

На сьогодні, особливого загострення набула проблема невиконання позичальниками своїх зобов'язань за отриманими кредитами. Значна кількість позичальників виявляється фактично неспроможною обслуговувати заборгованість за кредитами, що веде до зростання ризику ліквідності та погіршення платоспроможності банків. При цьому, з огляду на специфіку діяльності банків, які оперують залученими коштами, і в першу чергу коштами фізичних осіб, питання неповернення кредитів з правової площини вже перейшло у соціальну.

З метою створення передумов для упередження видачі кредитів фінансово неспроможним позичальникам, і, таким чином, сприяння захисту інтересів таких позичальників, вкладників та інших кредиторів банків, в Україні працюють так звані бюро кредитних історій.

Адже, опираючись на світовий досвід можна впевнено стверджувати, що основною інституційною структурою, спроможною та покликаною сприяти зниженню ризиків за кредитними операціями є, безумовно, бюро кредитних історій, яке виконує роль посередника щодо обміну інформацією між кредитними установами про платоспроможність потенційних позичальників.

Вказані установи формують кредитні історії юридичних та фізичних осіб з ідентифікуючими їх даними, відомостями про грошові зобов'язання та стан їх виконання, майновий стан суб'єкта кредитної історії тощо.

Наразі ПАТ «Альфа-Банк» для оцінки платоспроможності та надійності клієнтів та контрагентів користується послугами ПВБКІ («Перше всеукраїнське

бюро кредитних історій)), МБКІ («Міжнародне бюро кредитних історій»), УБКІ («Українське бюро кредитних історій»).

Правові та організаційні засади формування і ведення кредитних історій, порядок діяльності бюро кредитних історій та їх права визначаються Законом України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» (далі – Закон).

Відповідно до статей 5 та 7 Закону бюро кредитних історій мають право одержувати інформацію про суб'єктів кредитних історій з державних реєстрів, інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел, зокрема, про їх заборгованість за податками та обов'язковими платежами. Крім того, Закон уповноважує бюро кредитних історій отримувати з державних реєстрів й інші відомості, що впливають на спроможність виконання суб'єктом кредитної історії власних зобов'язань. Вважаємо, що ця норма Закону прямо вказує на право бюро кредитних історій отримувати з державних реєстрів інформацію щодо доходів позичальника, оскільки, саме ця інформація свідчить про його фінансову спроможність виконати у подальшому свої зобов'язання за кредитним договором [4, с. 33].

При цьому, згідно із частиною 2 статі 5 вказаного Закону, органи або уповноважені особи зобов'язані на запит бюро надавати відомості з державних реєстрів в електронному вигляді (у форматі бази даних).

Проте, законодавство, яким регулюються питання функціонування відповідних державних реєстрів та визначається порядок отримання інформації з них, не враховує положень Закону відносно прав бюро кредитних історій та не зобов'язує відповідні державні органи, що забезпечують функціонування державних реєстрів, надавати на запит бюро кредитних історій запитувану інформацію про особу.

Зазначена законодавча колізія створює перепони для бюро кредитних історій при збиранні ними відомостей для формування кредитної історії особи і, відповідно, впливає на повноту та достовірність інформації, що надається користувачам, в тому числі банкам.

Висновки до розділу 3

Для реалізації відповідних норм Закону та забезпечення ефективного функціонування бюро кредитних історій, потрібно внести зміни до законодавчих актів України, норми яких визначають повноваження відповідних державних органів та режим функціонування державних реєстрів.

Надання можливості бюро кредитних історій у електронному вигляді в режимі реального часу доступу до інформації щодо суб'єкта кредитної історії, яка наявна у державних реєстрах і стосується перевірки ідентифікаційних даних, доходів, даних по засновниках юридичної особи, заставного майна, іпотеки, відкриття виконавчого впровадження, відкриття справи про банкрутство надасть можливість кредитним установам реально оцінити платоспроможність позичальника, кредитні ризики і знизити шахрайства з фінансовими ресурсами.

Крім того, проблемним питанням у функціонуванні системи бюро кредитних історій, є відсутність єдиної бази даних щодо наявності кредитної історії конкретного суб'єкта у конкретному бюро кредитних історій. З метою вирішення цього питання пропонується створити Державний реєстр кредитних історій, у якому буде збиратись інформація щодо того, в якому з існуючих бюро кредитних історій сформована кредитна історія конкретного суб'єкта кредитної історії.

Державний реєстр кредитних історій – єдина державна інформаційна система, яка забезпечує збір, накопичення та обробку відомостей про наявність кредитної історії конкретного суб'єкта у Бюро [15, с. 34].

Внесення таких змін дуже спростить управління фінансовими ризиками банку. Адже банк зможе дізнатися (безкоштовно) достовірну інформацію, яка буде постійно поновлюватися, буде включати в себе всю інформацію про контрагента з дати його створення, або клієнта з дати його народження. Впровадження цього проекту буде мати позитивний ефект на попередження та мінімізацію фінансових ризиків банків взагалі та ПАТ «Альфа-Банк» зокрема.

